

II. Balkan Harbi'nde Doğu Trakya'da Katliam İddiaları ve Alman Heyeti'nin Trakya Seyahati Gözlemleri

*Hasan Ali POLAT**

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Konya

E-posta: halipolat@selcuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6658-932X

Fatih ÇOLAK

Öğr. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
Tarih Bölümü, Konya

E-posta: fthcolak42@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5971-847X

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 04.07.2022 Kabul Tarihi / Accepted: 11.04.2023

ÖZ

POLAT, Hasan Ali; ÇOLAK, Fatih, **II. Balkan Harbi'nde Doğu Trakya'da Katliam İddiaları ve Alman Heyeti'nin Trakya Seyahati Gözlemleri**, CTAD, Yıl 19, Sayı 39 (Güz 2023), s. 1101-1131.

Bu çalışma, II. Balkan Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin Edirne'yi istirdat için giriştiği ileri harekât sürecindeki Türkler ve Bulgarların karşılıklı “katliam” iddialarına odaklanmaktadır. II. Balkan Harbi'nde Bulgarlar, Türklerin Edirne istikametindeki ileri harekâtı esnasında Hristiyan ahaliye zulmettiklerini ve pek

* Sorumlu yazar / Corresponding author

çok Bulgar'ın Türkler tarafından katledildiğini iddia etmişlerdir. Osmanlılar da Bulgarların bu iddialarını reddederek bilakis Bulgarların Doğu Trakya'dan çekilirlerken Müslümanlara yönelik "vahşet" olarak değerlendirilebilecek zulümler gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. İki tarafın beyan ve iddialarının yanında bir dış göz olması bakımından önemli addedilebilecek bir değerlendirme de Alman Heyeti'nin 29 Temmuz 1913'te başlayan Doğu Trakya'ya gerçekleştirdiği seyahattir. Bu seyahat, II. Balkan Harbi esnasında Doğu Trakya'da gerçekleşen hadiselerin açıklığa kavuşturulması bakımından önemlidir; çünkü Alman Heyeti hazırlamış olduğu raporda, Doğu Trakya'daki hadiselerin sorumlusu olarak Bulgarları görmekte ve Bulgar mezaliminden bahsetmektedir. Bu çalışma, Bulgar ve Osmanlı iddialarını ortaya koyduktan sonra Alman Heyeti'nin Doğu Trakya'ya yönelik seyahat gözlemlerini Osmanlı ve Alman arşivlerini merkeze almak suretiyle yansıtmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mezalim ve katliam, Bulgarlar, Osmanlılar, Edirne'nin istirdadı, II. Balkan Harbi.

ABSTRACT

POLAT, Hasan Ali; ÇOLAK, Fatih, **Allegations of Massacre in Eastern Thrace during Balkan War II and Observations of the German Delegation on Travel to Thrace**, CTAD, Year 19, Issue 39 (Fall 2023), pp. 1101-1131.

This study focuses on the mutual "massacre" claims of Turks and Bulgarians in the forward operation process that the Ottoman Empire attempted to reclaim Edirne in the Balkan War II. The Bulgarians claimed that the Turks persecuted the Christian population during the forward operation in the direction of Edirne in the Balkan War II, and that many Bulgarians were massacred by the Turks. The Ottomans rejected these claims of the Bulgarians and stated that the Bulgarians committed atrocities against the Muslims while withdrawing from East Thrace in a way that could be considered as "brutality". An evaluation that can be considered important in terms of being an external eye, in addition to the statements and claims of the two parties, is the travel of the German Delegation to East Thrace, which started on July 29, 1913. This travel is important in terms of clarifying the events that took place in Eastern Thrace during the Balkan War II. Because the German Delegation sees the Bulgarians as responsible for the events in Eastern Thrace and mentions the Bulgarian brutality in its report. This study aims to reflect the travel observations of the German Delegation to East Thrace by focusing on the Ottoman and German archives after presenting the Bulgarian and Ottoman claims.

Keywords: Atrocity and massacre, Bulgarians, Ottomans, reclaim of Edirne,

Balkan War II.

Giriş

Osmanlı Devleti, Büyük Devletlerin desteklediği Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'a karşı 1912'de giriştiği harpte, -iç siyasî çekişmelerin de etkisiyle- kısa sürede Rumeli'de pek çok şehri kaybetti. Harp devam ederken “toprak kayıpları ve iç siyasetteki çalkantılar”ın bir sonucu olarak İttihatçıların gerçekleştirdikleri Bâbîâli Baskını'yla Kâmil Paşa hükûmeti yerine Mahmut Şevket Paşa hükûmeti kuruldu; ancak yeni hükûmet de kayıpların önüne geçemedi ve Osmanlı Devleti, Londra Antlaşması ile harpten çekildi.¹ Osmanlı'nın Edirne dâhil geri çekiliş süreci aynı zamanda sancılı bir süreçti. Zira Osmanlılar, Balkanlarda büyük mezalime maruz kalmışlar² ve nihayetinde Rumeli'den akın akın Türk göçleri vuku bulmuştu.³

Balkan coğrafyasının, özellikle de Edirne'nin kısa bir sürede Osmanlı'dan kopuşu toplumu derin bir teessüre sevk etti. Haziran 1913'ün sonlarında, Osmanlı'ya karşı ittifak hâlinde mücadele eden devletler birbirlerine düştüler ve böylelikle yeni bir harp zuhur etti. Osmanlı Devleti de en azından Edirne dâhil Doğu Trakya'yı kurtarmak gayesini matuf olarak Bulgaristan'a harp ilân etti.⁴ Osmanlı hükûmeti, Bulgaristan'a 8 Temmuz 1913'te bir nota vererek bütün Marmara sahili ile İnöz-Midyne hattına kadarki arazinin derhâl tahliyesini talep etti⁵ ve akabinde Türk ordusu, 13 Temmuz 1913 tarihi itibarıyla topraklarının

¹ Balkan Harpleri hakkında bir değerlendirme için bk. Altay Cengizer, *Adil Hafızanın Işığında - Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu-*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014, s. 170-195; Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *Balkan Savaşları'nda Edirne*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, s. 5-112.

² Balkan harplerinde yaşanan facialar hakkında bk. İlker Alp, “1912-1913 Balkan Savaşları'nda Edirne'nin Sükûtu ve Yaşanan Facialar”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt XV, Sayı 60, Kış 2018, s. 12-26; Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesini 93 Harbi'nden itibaren mezalim boyutuyla ele alan bir çalışma için bk. İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi 1877-1989*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990, s. 17-67; Yine I. Balkan Harbi sürecinde Müslümanlara yönelik mezalim hakkında önemli bir çalışma için bk. Bilal N. Şimşir, *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri, Kıyımlar-Kıyımlar-Göçler (1821-1913)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2017, s. 139-262.

³ Bu hususta tafsilat için bk. Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 29-70.

⁴ Hayta-Birbudak, *age.*, s. 113-117.

⁵ “Bulgaristan'a Nota Verildi”, *Tanin*, 25 Haziran 1329/8 Temmuz 1913, Nr: 1655, s. 5.

işgalden kurtarılması için ileri harekâta başladı.⁶ Nihayetinde 22 Temmuz 1913'te Osmanlı Ordusu Edirne'ye girdi.⁷ Edirne'nin istirdadı akabinde Enver Bey, "Edirne'yi asla terk etmeyeceğiz, gerekirse sonuna kadar öldürülürüz. Bütün ordunun aldığı karar budur" dedi.⁸

Osmanlı ordusunun Edirne'nin istirdadı için gerçekleştirdiği bu hareket esasında ve sonrasında Trakya'ya yönelik gerek Bulgar gerekse Osmanlı makamları tarafından mezalim iddiaları ortaya atıldı. Bu çalışma, işte bu mevzuya odaklanmakta, Bulgar ve Osmanlı iddialarının yanında Doğu Trakya'ya bir seyahat tertip eden Alman Heyeti'nin gözlemlerine dayanmaktadır. Çalışmada, Osmanlı ve Alman arşivlerinin yanında basın ve telif eserlerden de istifade edilmiştir.

Türklerin Trakya'da Bulgarları Katlettiklerine Dair Bulgar İddiaları

II. Balkan Harbi'nde Osmanlı ordusunun ileri harekâtı neticesi olarak Edirne ve çevresinde işgal ettiği yerlerden çekilmek zorunda kalan Bulgarlar, bu süreçte Türklerin Trakya'daki Bulgarları göçe zorladığı ve katlettiği yönünde birtakım iddialar ortaya atıldılar. Bulgar kaynakları, Osmanlı askeri ve "başıbozuklar"ının, tarifi mümkün olmayan mezalim icra ettiklerini devamlı surette dile getirdiler.⁹ Nitekim Bulgar hükûmeti, Almanya'nın Sofya Konsolosluğuna gönderdiği bir yazıda Sırp, Yunan ve Türklerin, Bulgar halkına zulmettiklerini iddia etti ve bu iddialarını genel itibarıyla Yunan askerlerinin mektuplarına dayandırdı. Sofya Alman Konsolosluğu, Bulgar hükûmetinin bu yazısını Alman Başbakanı Bethmann Hollweg'e gönderdi. Çeşitli mektup ve resimlerden müteşekkil olan bu yazıda Bulgar Dışişleri, Osmanlı birlikleri tarafından desteklenen "başıbozuklar"ın Edirne Vilayetinde büyük vahşete sebep olduklarını iddia etmektedir. "Güvenilir kaynaklardan" elde edildiği iddia edilen yazıya göre, Çanakale Boğazı'ndaki Bulgarköy'de erkek nüfusun tamamı Türkler tarafından katledilmiş, 500 kadın ve çocuk Lampsaka'ya (Lâpseki-Küçük Asya) sürgün edilmiştir. Kırkkilise'de (Kırklareli) köylüler Türklerin korkusundan dağlara kaçmışlardır ve Osmanlı birlikleri köylülerin sığırlarına el koymuştur. Velika (Balaban), Hadjoura, Lassa, Pirgopoli ve Yana köyleri Türk birlikleri tarafından kuşatılmış ve köylüler birbiri ardınca katledilmiştir. Kurbanlar arasında bir de rahip mevcuttur ve iddiaya göre kadınların hepsi Türk birliklerinin tecavüzüne

⁶ "Ordu-yı Osmanî'nin Harekâtı", *Tanin*, 30 Haziran 1329/13 Temmuz 1913, Nr: 1660, s. 1; "Ordumuzun İleri Harekâtı", *Azım*, 30 Haziran 1329/13 Temmuz 1913, Nr: 59, s. 1.

⁷ Hayta-Birbudak, *age.*, s. 123-126.

⁸ Muhabir Detréz, 29 Temmuz 1913'te *Matin* gazetesine çektiği telgrafta Enver Bey'in böyle dediğini belirtmektedir. *TC. Cumburbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Satın Alınan Evrak, Hacı Adil Bey Evrakı (HSDHADB)*, 2-55, 29 Temmuz 1913.

⁹ "Bulgarların İfîrallarını Ret", *Tanin*, 10 Temmuz 1329/23 Temmuz 1913, Nr: 1670, s. 5.

maruz kalmıştır.¹⁰ Bulgar iddialarına göre Kırkkilise'de Urumbeyli (İslambeyli), Sergen ve Yenice köyleri Türk piyade ve süvarileri tarafından kuşatılarak kadın ve çocukların elleri kesilmiş, bacakları kırılmış ve tüm nüfus burada katledilmiştir. Bu üç köyden ancak 27 kişi kaçmayı başarabilmiştir. Yine, 11-14 Temmuz 1913'te de Soğucak köyünün Türk süvarileri ve “başibozuklar”ı tarafından işgal edilerek altı Bulgar evinin yakıldığı, tüm büyükbaş hayvanların ve değerli eşyaların gasp edildiği, yaşlı kimselerin öldürüldüğü ve genç yaşta çok sayıda kadın, kız ve çocuğun tecavüze uğradığı iddia edilmektedir.¹¹ İlaveten Türk “başibozuklar”ının Harmanlı'ya yönelik saldırıları ve buralardaki faaliyetlerine yönelik de birtakım iddialar serdedilmektedir.¹²

Bulgarlar, iddialarını kuvvetlendirmek amacıyla Osmanlı idaresinin “karşı icraatı”nı da kendi amaçları doğrultusunda değerlendirmeye çalışmışlardır. Örneğin Osmanlı idaresi, Trakya'daki Bulgar katliam ve mezalimini doğrudan görebilmeleri için İstanbul'dan on civarında gazeteciyi Edirne'ye davet etmişti. Matbuat Umum Müdürü Rauf Bey tarafından gerçekleştirilen bu davet üzerine Edirne'ye giden gazeteciler mevcut durumu yerinde inceleme imkânı bulmuşlardır. Bulgar hükûmeti, Almanya'nın Sofya Konsolosluğuna gönderdiği yazıda, Osmanlı idaresinin bu davetinin “dezenformasyon” amaçlı olduğunu iddia etmekte, Edirne'de, Matbuat Umum Müdürü Rauf Bey ve Enver Bey tarafından hazırlanan resimlerin gazetecilere gösterildiğini ve böylelikle manipülasyon yapıldığını belirtmektedir. İlaveten, Edirne'ye gelen gazetecilerin ancak kendilerine sunulan “gerçeklikten uzak” bilgilerle yetinmek durumunda kaldıklarını ve gazetecilerin, Patrikhane kaydına göre Müslümanların katlettikleri 14 bin ila 16 bin civarındaki Hristiyan'a yönelik şahsî soruşturma yapmaya “cesaret” edemeyeceklerini de vurgulamaktadır. Bulgar hükûmeti, Avrupa basınına da “Türklerin Trakya'da gerçekleştirdiği katliama” kayıtsız kalmakla

¹⁰ *Politisches Archiv des Auswärtiges Amts/Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi (PA-AA)*, R 14275, A 17372, Almanya'nın Sofya Konsolosluğundan Alman Başbakanı Bethmann Hollweg'e 20 Ağustos 1913'te gönderilen yazının eki, “Notice”, Sofia, le 30 juillet/12 août 1913; Bulgarköy ile ilgili bahis *Carnegie Vakfı Raporu*'nda da yer almaktadır. Buna göre Bulgarköy'ünde 11 Ağustos 1913'te 300 erkeğin Türkler tarafından kuşuna dizildiği iddia edilmektedir. Kadınlar, Bulgarköy'de 700 erkekten 450'sinin öldürüldüğünü ifade etmektedirler. Bk. *Carnegie Vakfı Raporu (1914)*, yay. haz. Mehmet Okur, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, s. 173.

¹¹ *PA-AA*, R 14275, A 19444, Almanya'nın Sofya Konsolosluğundan Alman Başbakanı Bethmann Hollweg'e 23 Ağustos 1913'te gönderilen yazının eki, “Notice, Dans l'arrondissement de Lozengrad”, Sofia, le 14/27 août 1913; Çalışmada kullanılan Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nden temin edilen Fransızca belgelerin çevirisi hususunda yardımını gördüğümüz Araştırma Görevlisi Dr. Abdulvahap Alıcı'ya teşekkür ederiz.

¹² *PA-AA*, R 14275, A 19444, Almanya'nın Sofya Konsolosluğundan Alman Başbakanı Bethmann Hollweg'e 23 Ağustos 1913'te gönderilen yazının eki, “Notice, Dans l'arrondissement de Harmanlı”, Sofia, le 14/27 août 1913.

suçlamaktadır. Trakya’da Hristiyanlara (Bulgarlara) yönelik katliam gerçekleştirildiği noktasında suçlanan isimlerin başında Enver Bey gelmektedir. İddiaya göre Enver Bey’in “başibozukları”, “Trakya’daki Hristiyanların Bulgarlar tarafından katledildikleri” yönünde Rumlara beyanname imzalatmış, hatta imza veren Rumlar da öldürülmüşlerdir.¹³ Bu iddiaların benzerleri *Carnegie Vakfı Raporu*’nda da yer almıştır. Raporda, Türklerin, Temmuz 1913’te Hasköy’de erkekleri kiliselerde öldürdükleri ve kadınlara da tecavüz ettikleri iddiasına yer verilmekte, Türklerin bu suçları inkâr ederek Bulgarların üzerine attıkları ifade edilmektedir.¹⁴ Yine aynı raporda belirtildiğine göre Türk “başibozuklar”ı, Havsa’ya kısa mesafede bulunan Bulgarlardan müteşekkil Osmanlı köyünü yakmışlardır. Bölgeyi ziyaret eden inceleme komisyonu, duvar kalıntıları haricinde bir şey göremediğini belirtmektedir.¹⁵

Bulgarlar, yukarıdaki iddiaları ortaya koymaktadırlar; ancak *İkdam* gazetesinin bir haberinde, *Daily Telegraph* gibi bazı gazetelerin, Bulgar vahşetleri hakkında muhabirlerinden aldıkları telgrafları peyderpey neşrettikleri belirtilmektedir. Bu sebeptendir ki Kral Ferdinand, bahse konu mezalim iddialarının asla Bulgarlar tarafından yapılmadığını belirterek İngiltere’de münteşir *Evening News* gazetesine aşağıdaki mektubu göndermiş, zulümlerin sorumlusu olarak Türklerin yanında Sırp ve Yunanlıları öne çıkarmıştır:¹⁶

“Sırlar ile Yunanlıların Bulgar ordusu aleyhindeki neşriyatı bî-esastır. Bu ithâmât sırf Bulgarlar hakkında fena bir fikir hâsil ettirmek maksadına mütesanittir. Edirne Vilayeti seknesi din ve milliyet tefrik edilmeksizin hürriyet-i kâmileye mazhar olmuşlardır(!) Vilayet-i mezkurenin seknesi, ekseriyet Rum olmak üzere, 1.028.000 kişi raddesindedir. Şehir zapt edildikten sonra sürat-i mümkününe ile bütün mektepler açılmıştır. Adalar

¹³ PA-AA, R 14275, A 17372, Almanya’nın Sofya Konsolosluğundan Alman Başbakanı Bethmann Hollweg’e 20 Ağustos 1913’te gönderilen yazının eki, “Notice”, Sofia, le 3/16 août 1913; Matbuat Umum Müdürü Rauf Bey, Edirne’ye gelen ecnebî muhabirlere ilgi göstermiş hatta Kırklareli gezisi esnasında kendilerine bir saat kadar otomobiliyle eşlik etmiştir. Bk. Hakan Şallı, *Balkan Savaşlarında Bürokrasi, Basın ve Kamuyu*, (Doktora Tezi) Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2021, s. 286.

¹⁴ *Carnegie Vakfı Raporu*, s. 175.

¹⁵ *age.*, s. 166.

¹⁶ “Bulgar Mezalimi ve Kral Ferdinand’ın Tevilleri”, *İkdam*, 10 Temmuz 1329/23 Temmuz 1913, Nr: 5899, s. 3; Kral Ferdinand, Yunanlılar mezalim ile suçlamaktadır; ancak *Neue Freie Presse*’deki 19 Temmuz 1913 tarihli bir haberde Yunanlıların, Bulgarların yaptıkları zulüm ve katliamdan şikayetçi oldukları belirtilmektedir. Hatta Patrik’in, bu durumu dünyaya duyurmak için büyükelçilere birer mektup göndererek durumu protesto ettiği de ifade edilmektedir. Bunun yanında Sofya’nın da Yunanlılardan şikayetçi olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bk. “Der Protest des Patriarchats gegen bulgarische Greuelthaten [Patrik’in Bulgar Zulmüne Protestosu]”, *Neue Freie Presse*, 19 Temmuz 1913, Nr. 17566, s. 6.

denizi sahiline kadar bütün havali-i mezkure ahalisinin de aynı şeraitten müstefit olduklarına ecnebi konsolosları ile rüesa-yı ruhaniye şahittir. Bulgar menafii aleyhine ibraz-ı hizmet ve faaliyet ettiklerinden iştibâh edilen bazı kesân tevkiif edilmiştir. (...) Rivayet edilen mezalimin hakikatte hangi taraftan ika edildiğini meydana çıkarmak için teşekkül edecek Beynelmîl bir heyet-i tahkikiyenin huzuruna çıkmayı Bulgar hükûmeti maalmemnuniye kabul eder. Bu takdirde hakikat tezahür eyler.”

Trakya'da Müslüman Ahalinin Katledildiğine Dair Osmanlı İddiaları

II. Balkan Harbi'nde, Türk ordusunun Edirne istikametindeki ileri hareketi sebebiyle Trakya'dan çekilmek zorunda kalan Bulgarların geri çekildikleri bölgelerde gerçekleştirdikleri “mezalim ve katliam”, hem Osmanlı idarecilerinin hem de Osmanlı basınının önemli bir meselesi hâlini aldı. Gazetelerde, Bulgarların çekildikleri yerlerde Türk ahaliye zulümler yaptıkları yönünde haberler çıktı. Örneğin *Tanin* gazetesinin 18 Temmuz 1913 tarihli nüshasında Bulgarların Çorlu'dan çekilirken 950 haneyi hak ile yeksan ettikleri haber yapılarak “85 yaşındaki ihtiyarlar, memedeki çocuklar bile katl olunmuş ne köylerde ve batta ne de büyük kasabalarda nüfus-ı İslamiye kalmamıştır.” denildi.¹⁷ Bulgarlar, Trakya'dan geri çekilirlerken “mezalim ve katliam” noktasında bölgedeki Bulgar çetecilerinden yararlandılar ve bu çeteciler, Rum kıyafeti giymek suretiyle köyleri yağma ve tahrip ettiler. Nitekim Malkara yangını köylü kıyafeti giymiş Bulgar komitecilerinin eseridir ve bu yangında Müslüman ailelerin büyük zarar gördükleri vakidir.¹⁸

Bulgar zulümleriyle ilgili *Tanin* gazetesinin 21 Temmuz 1913 tarihli ve “Bulgar Mezalimine Dair Vesaik” başlıklı bir yazısında, yerli ve ecnebi neşriyatın Bulgarların zulümlerinin vahşetini olanca açıklığıyla gösterdiği belirtilmekte ve Başkumandan Vekaletinden Sadarete gönderilen telgrafa yer verilmektedir. Bu telgrafta, hızlıca yapılan tahkikatta Istranca, Saray ve Pergrad kasabaları hariç Bulgarlar tarafından yakılmayan ve tahrip edilmeyen köy kaldığı belirtilmektedir. İlaveten zikredilen kasabaların bazı Hristiyan mahalleleri zarar görmese de kalan kısımlarının harap vaziyette olduğu da vurgulanmaktadır. Tahrip edilen yerler arasında demir yolu civarındaki Burgaz, Kestanelik, Türbedere ve Akçaköy gibi yerleşim yerlerindeki İslam mahalleleri de bulunmaktadır. Tahrip had

¹⁷ “Bulgarların Vahşetleri”, *Tanin*, 5 Temmuz 1329/18 Temmuz 1913, Nr. 1665, s. 1.

¹⁸ BOA., *Bâbü'lî Evrak Odası (BEO.)*, 4197/314774, 7 Temmuz 1329; “Bulgar çetelerinin Tahribatı”, *Tanin*, 8 Temmuz 1329/21 Temmuz 1913, Nr. 1668, s. 1.

safhadadır; zira İslam mezarlıklarının taşları ve camilerin bütün süsleri vesairenin gasp ve nakil olunmuş olması bunun açık delilidir.¹⁹

Osmanlı ordusu Keşan ve Şarköy'ü istirdat ettiğinde kaymakam vekillerinden alınan yazıda, Şarköy'de İslam binalarının neredeyse tümünün tahrip edildiği Gelibolu Mutasarrıflığından bildirilmektedir.²⁰ Avrethisar kazasına tabi köylerde Bulgar işgal kuvvetleri, Müslümanların canları ve namuslarına taarruz etmişlerdir. Dumanlı köyünü işgal eden Bulgarlar, tasviri mümkün olamayan fecaatlere sebep olmuşlar, köyün gençlerinden Kara Mehmet, Kazım, Mehmet Kâhya, Mehmet, İbrahim, Salim, Selim, Osman Pehlivan ve kardeşi Ömer evlerinden alınarak feci bir surette şehit edilmişlerdir. Ayrıca sağ kalan Müslümanlara Hristiyanlık, daha doğrusu Bulgarlık teklif edilmiş, kabul etmeyen Müslümanların malları gasp edilerek namuslarına musallat olunmuştur.²¹

Başkumandanlık Vekaletinin 23/24 Temmuz 1913 tarihli bir telgrafında, Doğanarslan, Kuruçiftlik, Kavak, Balabancık ve Çavuşköy gibi köyler ile Malkara kasabası Müslümanlarının bütün hanelerinin yıkılarak birçoğunun katledilmiş olduğu ve hatta;

“Malkara'da bir cami derununda çivilere asılmış olan maktûlin ecsâdının (cesetlerinin) bırakıldıkları kan lekeleri ve çivilere dolaşmış kadın saçları meşhut olmuş cesetlerin atıldığı kuyu halen müteaffin (kokmakta) olup Tayakadın Çiftliğine yarım saat mesafede ise boğazlanmış kırk elli İslam cesedine tesadüf edilmiş olduğu ve Ermenilerin delaletiyle Malkara'da İslam kadınlarının da cebren umumhaneye sevk edildikleri[nin] Gelibolu Kolordusunun Bolayır'dan Edirne'ye kadar olan yürüyüşü esnasında müsadif oldukları Bulgar mezaliminden olduğu”

belirtilmektedir.²²

Keşan'da bulunan Gelibolu Mutasarrıfı tarafından 25 Temmuz 1913'te Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir telgrafta mutasarrıf; Keşan kasabasını dolaştığını, 800 İslam haneden ancak 30 kadarının tamirinin mümkün olduğunu, kalanının Bulgarlar tarafından taş yığını hâline getirildiğini belirtmektedir. Tahrip

¹⁹ “Bulgar Mezalimine Dair Vesaik”, *Tanin*, 8 Temmuz 1329/21 Temmuz 1913, Nr: 1668, s. 2; “Bulgar Mezalimi -Âsâr-ı Vahşet-, *Tasfir-i Efkar*, 8 Temmuz 1329/21 Temmuz 1913, Nr: 23-822, s. 2.

²⁰ “Mezalim Hakkında Vesikalar -Keşan ve Şarköy'de-”, *Tanin*, 9 Temmuz 1329/22 Temmuz 1913, Nr: 1669, s. 3.

²¹ “Mezalime Dair Vesaik”, *Tanin*, 10 Temmuz 1329/23 Temmuz 1913, Nr: 1670, s. 3.

²² *BOA., Hariciye Nezareti, Siyasî Kısım Evrakı (HR. SYS.)*, 2916/125, 11 Temmuz 1329; Tayakadın Çiftliği yakınlarında 11 Müslüman muhacir Bulgarlar tarafından katledilmiştir. Bk. *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD)*, Yıl 38, Sayı 89, Kasım 1989, Belge No: 2181, s. 15-16.

edilen yerler arasında beş cami, üç tekke ve üç mektep de bulunmaktadır.²³ Yine Keşan Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 28 Temmuz 1913 tarihli bir telgrafta da “Keşan’dan hareket ile Urşehir nahiyesine uğradım. 314 haneden ibaret olan nahiyeye merkezinde ba’det-tamir oturulabilecek altı hane kalmıştır.” denilmekte, hükümet ve redif dairesi, üç mektep, değirmenler ve ziraat aletlerinin Bulgarlar tarafından tamamen tahrip edildiği belirtilmektedir. Ayrıca sekiz İslam karyesindeki hanelerden 50-60’ı hariç kalanının tamamen harabeye döndüğü de ilaveten ifade edilmektedir.²⁴ Gelibolu Kolordu Kumandanlığına gelen 2 Ağustos 1913 tarihli raporda; Meriç ve Ardageçit köprülerinin keşfi esnasında yakılmış İslam köyleri görüldüğü belirtilmektedir. Kumarlı’da ise köy ağasının ve mektep muallimi Hafız Efendi’nin beyanından anlaşıldığı üzere silah arama bahanesiyle altmış erkeğin camiye kapatılarak katledildiği sonra da kadınlara tecavüz edilerek karşı koymaya çalışanların Arda Nehri’ne atıldığı aktarılmaktadır.²⁵

Başkumandanlık Vekaletinden 2 Ağustos 1913 tarihli Sadarete gelen yazıda da, Habibçe işgal edildiğinde kasabanın garbında, Meriç yakınlarında yekdiğerine bağlanarak kurşuna dizilen Habibçeli 20 Müslüman cenazesi ve yine o civarda meme ve kulakları kesilerek katledilmiş üç Müslüman kadın cesedi görüldüğü bildirilmektedir. Yazıya göre; Bulgarlar Habibçe’den çekilirken Müslüman kadınlara tecavüz etmişler hatta 25 Bulgar neferi, Habibçe imamının ailesine tecavüz ederek kasabayı yakmıştır. Bulgarlar, Edirne’den çekilirlerken cins ve milliyet ayrımı yapmaksızın evlere zorla girmişler ve birçok aileye tecavüz etmişlerdir.²⁶ Nitekim *Carnegie Vakfı* tarafından bir komisyon teşkil edilmek suretiyle Balkanlara ve Balkan harplerine dair hazırlanan raporda da, Osmanlı’nın Edirne’yi istirdadından bir gün önce 21 Temmuz sabahı Bulgarların Türk mahkûmları silahsızlandırma işine giriştiği ifade edilmekte,

²³ “Keşan’da Bulgar Vahşeti”, *Tanin*, 15 Temmuz 1329/28 Temmuz 1913, Nr: 1674, s. 2.

²⁴ “Bulgar Vahşetlerinden”, *Tanin*, 17 Temmuz 1329/30 Temmuz 1913, Nr: 1676, s. 2.

²⁵ “Bulgar Mezalimi”, *Tanin*, 23 Temmuz 1329/5 Ağustos 1913, Nr: 1682, s. 2; Cumhuriyet Arşivi’ndeki bir belgede katledilen 60 kişinin isimlerine yer verilmekte ve kadın ve kızlardan yedisinin de tecavüz korkusuyla kendilerini Arda Nehri’ne attıkları belirtilmektedir. Buradaki liste muhtemeldir ki gazetede haberle örtüşmektedir. Bk. *TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA.)*, *Toprak İskân Genel Müdürlüğü (Muhacirin Fonu)*, *İskân*, 272-0-0-11, Kutu: 7, Gömlek 1, Sıra: 4, Lef: 17; Ayrıca bk. Nuri Köstüklü, “Türk Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşı Sırasında Bulgarların Edirne Vilayetinde Yaptıkları Mezalim ve Yerli Rum Halkın Tepkisi”, *Yakın Dönem Osmanlı Tarihi Araştırmaları*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2021, s. 103-104.

²⁶ *BOA., HR. SYS.*, 2917/6, 20 Temmuz 1329; “Bulgar Mezalimi”, *Tanin*, 24 Temmuz 1329/6 Ağustos 1913, Nr: 1683, s. 3.

Trakya Askerî Yönetimi İdare Mangası'nın başı Bogoyev'in ifadesine göre Türk mahkûmların ateşe verildiği ve en az onunun katledildiği belirtilmektedir.²⁷

Osmanlı kaynaklarının verdiği bilgiye göre Bulgarlar, Kırkkilise'de Cami-i Kebir'i, buna ait vakıflardan hamamı ve Kapalı Çarşı'yı yıkarak²⁸ Lüleburgaz'da büyük tahribat yaptılar. İstasyonun şeker, un, arpa ve saire dolu depolarını yakarak binlerce arabalık ot yığınına ateşe verdiler. Pavli köyündeki camii tahrip ederek köy ahalisinden bazılarını da katlettiler.²⁹ Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa tarafından Babaeski'deki Karargâh-ı Umumi'den Sadarete gelen telgraflar, Bulgarların zulümlerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre Bulgarlar, Uzunköprü'den geri dönerken beraberlerinde götürdükleri Müslümanlardan 42 kişiyi köprü civarında katlettiler. Bulgarlar, Kırkkilise'den geri çekilmeleri sırasında Osmanlı esirlerinden dokuz neferi, Edirne'de meçhul miktarda efradı ve Edirne havalisindeki köylerden yedi Müslümanı katlettiler.³⁰ Şehzade Yusuf İzzettin, Trakya gezisi çerçevesinde Kırkkilise'ye geldiğinde burada ordu ve halka bir konuşma yaparak şehirlerin durumu hakkında şunları söyledi:³¹

“Buraya gelirken düşmanın bir müddet işgal ettiği yerlerden geçtik. Gördük ki, her taraf enkaz içerisinde. Bu yapılanlar insan vicdanının kabul edebileceği şeyler değildir. Biz burada adaleti ve düzeni yeniden sağlayacağız. Bunu buradaki herkes de itiraf ediyor zaten. Bu sivil insanların dünyaya gösterdikleri ifadeden daha güçlü bir beyanname olamaz.”

²⁷ *Carnegie Vakfı Raporu*, s. 161, 461-462.

²⁸ Muhyiddin, “Darü'l-harekât Mektupları”, *Tanin*, 16 Temmuz 1329/29 Temmuz 1913, Nr: 1675, s. 1.

²⁹ “Edirne ve Lüleburgaz Arasında”, *Tanin*, 16 Temmuz 1329/29 Temmuz 1913, Nr: 1675, s. 3; Edirne ve çevresinde Bulgar işgalleri hakkında bk. Nurten Çetin, “Bulgar İşgali Altında Esir Bir Osmanlı Şehri: Edirne”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk*, (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi Yayınları, Samsun 2016, s. 287-301.

³⁰ “Mezalime Dair Vesaik-Bulgar Şenaatleri-”, *Tanin*, 12 Temmuz 1329/25 Temmuz 1913, Nr: 1671, s. 4; Bulgarlar, Uzunköprü'den, “Müslümanlar Hristiyanları keseceklerdir,” diye bir gün evvel resmî ilânatta buldukları gibi geri dönerken de toplayabildikleri Hristiyanları beraberlerinde götürmüşlerdir. “Aynı günde bir taraftan Müslüman ahaliyi ve diğer taraftan da Edirne muhasarasında ellerine esir düşen Müslüman efradı toplayıp kollarından bağlayarak Balat Köyü'nün şimal-i şarkisinde ve muhtelif yerlerde kasatura ile kurşunla ve dipçikle muhtelif şeni vaziyetlerde idam etmiş ve kimisinin gözleri çıkarılmış ve bazısının da canavarcasına kulakları ve başları kesilerek fevkalade acıklı bir vaziyette bırakılmıştır.” Bk. *BOA*, *BEO*., 4208/315551, 10 Ağustos 1329, 14 Ağustos 1329; Ayrıca bk. Köstüklü, agm., s. 106.

³¹ “Der türkische Chronfolger gegen die bulgarische Greuelthaten [Türk Veliâhdının Bulgar Mezalimine Karşı Beyanâtı]”, *Nene Freie Presse*, 2 Ağustos 1913, Nr. 17580, s. 5; Ayrıca bk. “Veliâht Hazretlerinin Nutku”, *Tanin*, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, Nr: 1679, s. 1.

Osmanlı ordusunun Edirne'ye kadar ilerleyişini takip eden *Tanin* gazetesi muhabiri Muhyiddin Bey, "Çatalca'dan Edirne'ye" başlıklı yazısında Bulgarların Osmanlı'ya iade edecekleri bölgelerdeki Müslüman evlerinin hepsinin eşyasını, kapılarını, pencerelerini, mermer merdivenlerini ne varsa her şeyini alarak Bulgaristan'a götürdükleri, bütün evlerin ahşap kısımlarını kamilen yıkarak yakıldığı vurgulanmaktadır. Muhyiddin Bey'in tanıklığına göre Çatalca ve Çorlu'da bir tek Müslüman evi bulmak kabil değildir, yakılmış yıkılmıştır. Bulgar vahşetinden Rumların da ciddi zarar gördüklerini, evlerinin ateşe verildiğini belirten Muhyiddin Bey, Edirne'ye giderken Alpulu ismindeki bir Rum köyünün halen yanmakta ve ahalsinin de Babaeski'ye doğru gelmekte olduğunu aktarmıştır. İlâveten Bulgarların Edirne'den ayrılmadan önce kendilerine yardım etmeyen 75 Rum'u da ellerini arkalarına bağlamak suretiyle Arda Nehrine atıklarını müşahede ettiğini belirtmektedir. Muhyiddin Bey, yazısında, Babaeski'de Mimar Sinan tarafından inşa edilen büyük ve pek güzel bir camiin de Bulgarlar tarafından kiliseye tahvil edildiğini, minaresinin yıkıldığını ve içindeki mermerlerin sökülerek Sofya'ya taşındığını ifade etmekte, caminin parmaklıklarının sökülerek bundan büyük bir haç yapıldığını ve caminin kubbesine takıldığını aktarmaktadır. Muhyiddin Bey'in yazısından Bulgar zulmünü yol boyunca müşahede ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu hususta Edirne şehrine girileceği sırada, İstanbul şosesi üzerinde 30 Müslüman köylüsünün başsız, kulaksız, elsiz, ayaksız, bağırsakları dışarda, gözleri oyulmuş naaşlarına tesadüf edildiğini belirtmektedir.³²

Bulgarlar, Müslümanların yanında kendilerine destek olmayan Rumlara da zulmettiler. Örneğin 21 Temmuz 1913'te Bulgarlar, Vize'den çekilirlerken Metropolithaneyi ateşe verdiler. Nitekim bu durum Rum Metropolit Vekili ve Vize Belediye Reisi Simon Kasapoğlu, Belediye azası Petro ve Muhtar Todori tarafından da tasdik edilmiştir.³³ Bulgarlar, Edirne'yi terk ettikleri zaman 49 Rum'u birbirine bağlayarak katledip Arda Nehri'ne attılar.³⁴ 24 Temmuz 1913 tarihli Sadaret tezkiresinden anlaşılmaktadır ki Kırkağaç civarında otuz küsur Rum, Bulgarlar tarafından katledilerek cesetlerini nehre atıldı. Tezkirede Bulgarların, Edirne'yi tahliye ederlerken yaklaşık 43 Rum'u elleri bağlı bir şekilde

³² Muhyiddin, "Çatalca'dan Edirne'ye", *Tanin*, 15 Temmuz 1329/28 Temmuz 1913, Nr: 1674, s. 1; Edirne'nin istirdadı sonrası valilik vazifesine getirilen Hacı Adil Bey'in [Arda], Trakya ile ilgili tuttuğu defterde, Edirne'nin geri alınması ve İstanbul Antlaşması sonrasında Alpulu ve civarındaki köylerden göç isteklerinin geldiğinden bahsedilmektedir. Bk. Nurten Çetin, "Edirne Valisi Hacı Adil Bey'in Kaleminden Edirne'den Yunanistan'a Rum Göçü: İddialar ve Cevaplar", *Tarihîn Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-*, Sayı 27, Mart 2022, s. 90.

³³ "Vize'de Bulgar Mezalimi", *Tanin*, 15 Temmuz 1329/28 Temmuz 1913, Nr: 1674, s. 1.

³⁴ "Mezalime Dair Vesaik -Edirne'deki Rumlara İcra Edilen Vahşetler-", *Tanin*, 14 Temmuz 1329/27 Temmuz 1913, Nr: 1673, s. 3.

Arda Nehri'ne attıkları, bu kimselerin elleri bağlı olarak Arda köprüsü civarında boğulmuş olarak bulunduğu ve Kırkağaç Belediyesi tarafından defnedildikleri de belirtilmektedir.³⁵ Bulgarların Rumlara yönelik zulümleri hususunda, Gelibolu Kolordusu Kumandanı Mehmet Ali Paşa'dan Harbiye Nezaretine gönderilen 25/26 Temmuz 1913 tarihli bir telgrafta, Bulgarların geri dönüşleri esnasında Rum ahaliden tevkif ettikleri 45 şahsı kollarını bağlayarak Tunca'ya attıkları ve bunların cesetlerinin peyderpey nehirden çıkarıldığı aktarılmaktadır.³⁶ 26 Temmuz 1913 tarihli bir Sadaret tezkiresinde de Bulgarların Havsa'da birkaç Rum'u fena halde dövdükleri, İskender köyünde bir Müslümanın burun ve kulaklarını kestikleri, civarda pek çok Müslüman ve Rum'u katlettikleri, Edirne'nin tahliyesi günü Karaağaç Hristiyanlarının namuslarına tecavüz ettikleri ifade edilmektedir. Arşiv belgesindeki bilgiye göre bu durum İngiliz konsolosu tarafından beyan edilerek Sofya Sefaretine bildirilmiştir.³⁷ Bu hadiseyi anlatan bir başka belgede de Bulgarların 21 Temmuz'da Edirne ahalisinden 30-40 kadını ellerini arkalarına bağlayarak Arda Nehri'ne atmak suretiyle itlaf eyledikleri belirtilmekte ve belgede sudan çıkartılan cesetlerin fotoğraflarına da yer verilmektedir.³⁸

Bulgarlar, Osmanlı askerlerinin ve "başibozuklar"ının, Hristiyan ahaliye, özellikle de Bulgarlara Trakya'da mezalim uyguladıkları iddiasında bulunmaktadırlar. Osmanlı idarecileri, Bulgarların iddialarını reddetmekte bilakis Bulgarların zulümlerine vurgu yapmaktadırlar. Örneğin Bulgaristan Dışişleri Bakanı M. Guenadieff'in Sadrazam Sait Halim Paşa'ya gönderdiği 23 Temmuz 1913 tarihli bir yazıda, Türk birliklerinin hududu geçerek Trakya'daki Bulgar topraklarını işgal ettiğini belirtilmektedir.³⁹ Sadrazam Sait Halim Paşa tarafından Bulgaristan Dışişleri Bakanı M. Guenadieff'e gönderilen 24 Temmuz 1913 tarihli cevabi yazıda ise Türklerin mezalim uyguladıkları iddiaları reddedildiği gibi iki devlet arasındaki problemlerin halli için müşterek hareket edilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır.⁴⁰ Bulgar iddialarına karşı Osmanlı hükûmetinin beyanında;

³⁵ BOA., HR. SYS., 2916/124, 11 Temmuz 1329; "Mezalime Dair Vesaik-Bulgar Şenaatleri-", *Tanin*, 12 Temmuz 1329/25 Temmuz 1913, Nr: 1671, s. 4.

³⁶ BOA., HR. SYS., 2916/150, 12/13 Temmuz 1329; "Bulgar Vahşetlerinden, Resmî Haberler", *Tanin*, 18 Temmuz 1329/31 Temmuz 1913, Nr: 1677, s. 1.

³⁷ BOA., HR. SYS., 2916/135, 13 Temmuz 1329.

³⁸ BOA., HR. SYS., 2917/6, 20 Temmuz 1329; BOA., BEO., 4203/315151, 20 Temmuz 1329, (*Ek-1*); ATBD, Belge No: 2178, s. 9-10.

³⁹ BOA., HR. SYS., 2916/119, 23 Juillet 1913.

⁴⁰ BOA., HR. SYS., 2916/120, 24 Juillet 1913; BOA., HR. SYS., 2916/127, 24 Juillet 1913.

“Bulgarlar kendi yaptıkları zulümleri Türk askerinin üzerine yıkma çabası içerisinde. Bulgarlar Türklerin yanında kendi dindaşları olan Hristiyanlara da zulüm etmişler ve katliamlar gerçekleştirmişlerdir. Kendi dindaşları onların yaptıklarından dehşete düştüler. Trakya'ya bir delegasyon göndermenizi, burada yapılacak araştırmalar neticesinde kimin kurban, kimin katil olduğunun ortaya çıkartılmasını teklif ediyoruz...”

denilmektedir.⁴¹

Bulgarlar, Edirne istikametinde Türk ileri harekâtı yüzünden Hristiyan ahalinin Bulgaristan'a doğru firar etmekte olduğunu iddia etmektedirler; ancak Osmanlı Ordusu Başkumandanlık Vekaleti, ordunun ileri harekâtı esnasında Hristiyan ahalinin Bulgaristan dâhiline firar etmekte olduğu yönünde Sofya'dan çekilen telgrafın hakikat olmadığını, Hristiyan ahalinin yerlerinde ve Bulgarların zulümlerinden şikâyet ettiklerini bildirmektedir. İlave olarak sadece Keşan cihetlerinde Bulgarların teşvik ve tahriki ile birkaç Bulgar köyünün hicret ettiğini vurgulamaktadır.⁴² Bulgar iddialarına yönelik Osmanlı Ajansı'nın bir tezkibi şu şekildedir:⁴³

⁴¹ “Ein Protest der türkische Regierung gegen die bulgarische Anschuldigung [Türk Hükûmetinin Bulgarların Suçlamalarına Karşı Protestosu]”, *Neue Freie Presse*, 26 Temmuz 1913, (Akşam Baskısı), Nr. 17573, s. 2.

⁴² “Trakya Hristiyanları”, *Tanin*, 8 Temmuz 1329/21 Temmuz 1913, Nr. 1668, s. 2; Sadrazam Sait Paşa da Hariciye Nezaretine gönderdiği bir yazıda bu iddiaların doğru olmadığını belirtmiştir. Bk. *BOA, HR. SYS.*, 1974/1, 6 Temmuz 1329; *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II*, TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul, 2013, s. 68-69; *Neue Freie Presse*'nin Sofya'dan elde ettiği bilgiye göre, Türkler Edirne'ye ilerlerken Bulgar askerlerine çok acımasız davrandılar. Uzunköprü ve çevresindeki insanlar hayvanlarını dahi bırakıp kaçışmaya başladılar. Bk. “Bulgarische Meldungen über türkische Greuelthaten [Bulgarların Bildirdikleri Türk Mezalim]”, *Neue Freie Presse*, 22 Temmuz 1913, Nr. 17569, s. 6; *Neue Freie Presse*'de Bulgar iddialarına dayanılarak verilen bu bilgi Osmanlı makamları tarafından hilaf-ı hakikat olarak görülmektedir. Viyana'daki Türk Büyükelçisi Hüseyin Hilmi Paşa, Bulgar iddialarını kesinlikle yalanlayarak “tam aksine insanlar yurtlarını terk etmediler ve Türk ordusu buraya gelince hepsi Bulgarların onlara yaptıklarından şikâyetçi oldular. Halk onların burada çok zulüm yaptıklarını anlattı ve Türklerden kendilerini Bulgarlara karşı korumalarını istediler.” demiştir. Bk. “Der türkische Vormarsch und die Bevölkerung Thraziens [Türklerin İlerleyişi ve Trakya Halkı]”, *Neue Freie Presse*, 23 Temmuz 1913, Nr. 17570, s. 3; Viyana Büyükelçisi Hüseyin Hilmi Paşa, bir diğer açıklamasında da “Türk ordusu Edirne'yi asla terk etmeyecektir. Trakya ahalisi Türkleri bir kurtarıcı olarak görmektedir. Buranın neredeyse tamamı Müslümanlardan oluşmaktadır, ancak çok az bir Bulgar nüfusu vardır. Burada bulunan başta Yunanlılar olmak üzere bütün Hristiyanlar bile Türkleri bir kurtarıcı olarak görmekteler. Çünkü geçtiğimiz ay Türk hoşgörüsüyle Bulgar merhametsizliği arasındaki farkı kendileri gördüler. Türkler Trakya'yı geri almanın bir insanlık görevi olduğunu düşünüyorlar. Burada birçok trajedi yaşandı” demektedir. Bk. “Erklaerungen Hilmi Paschas [Hilmi Paşa'nın Açıklamaları]”, *Neue Freie Presse*, 1 Ağustos 1913, (Akşam Baskısı), Nr. 17579, s. 2.

⁴³ “Bulgarların İftiralarını Ret”, *Tanin*, 10 Temmuz 1329/23 Temmuz 1913, Nr. 1670, s. 5.

“Osmanlı Ajansı, Bulgar menâbiinin (kaynaklarının) Osmanlı askerleri ve güya başıbozukların geçtikleri yerlerde gayr-i kabil-i tavsif mezalim icra ederek birtakım vahşetler ika edilmekte olduğu hakkındaki uydurma havadislerini katiyen tektzip eyler. Bulgarların bahis eyledikleri başıbozuklar Bulgar muhayyilesinden sudur etmiş olup Ordu-yı Osmanî’de katiyen bu kabil kesan mevcut değildir. Bulgar askerleriyle çetelerinin Trakya ve Makedonya’da ika eyledikleri mezalim Sırp hükümeti ve Yunan kralının bizzat şahadetiyle tebeyyün eylemiş olmasından dolayı ümit ederiz ki Bulgarlar efkâr-ı umumiye-i ecnebiyeyi aldatmak için yaptıkları manevralarda muvaffak olamayacaklardır. İstanbul’da evvelden beri Bulgarların eski adetlerine sadık kalarak eski müttefikleri ve kendisini medeni milletler sırasına ithal eden Hristiyan devletler tarafından tasdik edilen mezalim ve vahşeti Osmanlı ordusuna atfetmek üzere ecnebi gazetelerine havadis yağdıracağından şüphe edilmekte idi. Bunun içindir ki hükûmet-i Osmaniye on gündenden beri matbuat-ı ecnebiye muhabirlerini Çatalca’dan itibaren Ordu-yı Osmanî’nin harekâtını takibe davet eylemekte idi. İstanbul’da, matbuat-ı ecnebiyenin, Bulgarların mahiyeti meydana çıkan telgraflarından ziyade bizzat burada bulunan muhabirlerinin haberlerine atf-ı ehemmiyet edecekleri ümit olunmaktadır.”

Bulgarlar, zulümler yaparak Edirne ve çevresinden çekilirken Osmanlı ordusunun istirdat ettiği yerlerde gayrimüslim ahaliye kötü muamelede bulunmadığı Heyet-i Vükelâ’dan bir nazır tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:⁴⁴

“Osmanlı ordusunun hissiyat-ı insaniyet-kârâne ve âlicenâbânesini ispat için uzun delillere hacet yoktur. Bulgarlar tarafından yüzbinlerce Müslüman şehit edildiği malum iken, Osmanlı ordusu hiç misli görülmemiş bir vahşetin kanlı eserlerine her adımda tesadüf ede ede Edirne’ye girmiş iken oradaki ahali-i gayrimüslimeye ve bilhassa Bulgarlara karşı ne suretle muamele ettiği cihanın gözü önündedir. Edirne’deki konsolosların bu baptaki şahadetleri pek açık ve kat’idir.”

Malkara Metropolit Vekili Nikolaki Toros ve bazı Rumların imzalarıyla Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir telgrafta da Bulgar yerine Osmanlı idaresinin tercih edildiği şu şekilde dile getirilmektedir: “*Bulgaristan hükûmetinin işgal-i muvakkati altında yaşadığımız sekiz aylık müthiş devre-i mezalimi bütün kalbimizle protesto eder ve âb-ı müşfikimiz olan hükûmet-i Osmaniye’nin kudümünü tebrik eyleriz.*”⁴⁵ Yine Sofulu Türkleri ve Rumları tarafından 21 Temmuz 1913’te gönderilen

⁴⁴ “Tekfurdağı, Malkara ve Havalisi Hadisatı, Hükûmetin Nokta-i Nazarı ve Tahkikat”, *Tanin*, 21 Temmuz 1329/3 Ağustos 1913, Nr: 1680, s. 1.

⁴⁵ “Mezalime Dair Vesaik -Malkara’dan Telgraf-”, *Tanin*, 14 Temmuz 1329/27 Temmuz 1913, Nr: 1673, s. 3.

mazbata ile Bulgarların zulümlerinin önüne geçilmesi dolayısıyla Osmanlı hükûmeti ve ordusuna teşekkür edilmektedir.⁴⁶

Edirne Rum Metropolidi Polikaryos Efendi, *Proodos* gazetesi muhabirine beyanında “*Bulgarlar, hayvandan beter olup canavardırlar*” diyerek Edirne'nin Bulgarlara bırakılmasına şiddetle karşı olduğunu belirtmekte “*Ben Rum cemaatinin fikrine tercüman oluyorum. Eğer bizî meşum Bulgar idare ve hakimiyetine icbar ederler ise Edirne'nin ve bütün Trakya'nın Rumları, muhaceret edeceğiz. Hiçbir fert Bulgar idaresi altında kalmaya cüret etmeyecektir*” demektedir.⁴⁷

Görüldüğü üzere Osmanlı idarecileri ve basını, Bulgarların iddialarını reddetmektedirler. Hatta yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere Rumlar da Bulgar iddialarını reddetmekte, Bulgar yerine Osmanlı idaresini tercih etmektedirler. Ancak aksi iddialar da söz konusudur. Örneğin *Carnegie Vakfı Raporu*'nda, Ermeni Patrikhanesi tarafından Malkara'ya gönderilen özel heyetin raporuna dayanılarak Türk kuvvetlerinin Malkara'ya girdiklerinde buradaki Ermenilere mezalim uyguladıkları iddia edilmektedir.⁴⁸ Bu iddialar üzerinden Malkara ve çevresinde zulüm görmüş olan bazı Müslümanların intikam saikiyle hareket edebilmelerinin olası olduğu değerlendirilebilir. Örneğin Osmanlı Arşivi'ndeki Kuva-yı Mürettebe Kumandanı Mirliya Fahri Paşa imzalı ve 17-18 Temmuz 1913'te Çorlu'da Başkumandanlık Vekaletine gönderilen bir yazıda, intikam saikiyle hareket eden Müslüman ahalinin Malkara'da asayişsizliğe ve yangınlara sebep olduğu belirtilmekte, asayişin temini için bölgeye bırakılan iki bölüğün yetersiz kalması dolayısıyla sükûn ve asayişin temini gayesiyle bölgeye takviye bir süvari bölüğü gönderilmesi lüzumundan bahsedilmektedir.⁴⁹ Bu ve benzeri arşiv kayıtları, bazı fevrî davranışlar vuku bulsa da Osmanlı kuvvetlerinin, asayişin temini için gayret gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Osmanlı idaresi, Bulgarların “mezalim ve katliam” iddialarını reddetmenin yanında Trakya'daki Bulgar mezaliminin tespiti için bölgeye tahkikat heyeti gönderdi ve bu heyet incelemeler neticesinde Bulgar ve Sırp mezalimini gösterir

⁴⁶ Alp, *age.*, s. 33; Bulgarların işgal ettikleri yerlerde yerli Rum ahaliye karşı tutum ve davranışları çok sert olmuştur. Hatta kendileriyle iş birliği içerisinde olmayan Rumları da katletmişlerdir. Bulgarların işgal ettikleri yerlerde sakin olan Rum ahaliye zulümleri, Rum ahalinin bu durumdan şikayetleri ve Osmanlı'nın Trakya'yı istirdadını memnuniyetle karşılamaları hakkında tafsilat için bk. Köstüklü, *agm.*, s. 109-115.

⁴⁷ “Edirne Meselesi”, *Tanin*, 23 Temmuz 1329/5 Ağustos 1913, Nr: 1682, s. 1; “Edirne Metropolitinin Beyanatı”, *İkdam*, 23 Temmuz 1329/5 Ağustos 1913, Nr: 5911, s. 1.

⁴⁸ *Carnegie Vakfı Raporu*, 457-461.

⁴⁹ BOA., *Dâbîliye, Mubaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUİ.)*, 167/20, 4-5 Temmuz 1329.

fezleke hazırladı.⁵⁰ İlaveten, bu süreçte Trakya ve Edirne'nin Osmanlı idaresinde kalmasını Müslüman ve Hristiyan ahali adına istemek için Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in gayretleriyle Faik (Kaltakkıran), Reşit Saffet (Atabinen), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Mahmut Nedim Bey, Kalbiyos, Orfanides, Muallim Karabet, Avukat Abraham Papasyan, Agop Şerbetçiyen ve Hayım Bahares'ten mürekkep Edirne Heyeti teşkil olundu. Bu heyet, Avrupa'da Osmanlı haklarını müdafaa etmeye çalıştı. Heyetin başkanı Reşit Saffet Bey, gazetelere şu şekilde bir beyanat da verdi:⁵¹

“Edirne ahalsinin Müslüman, Hristiyan ve Musevi mümessilleri bulunan bizler, Bulgar vahşetini anlatmak için Avrupa merkezlerini dolaşyoruz. Trakya'daki 1.229.572 nüfusa karşı ancak 189.000 Bulgar vardır. Bu kadar Müslüman, Hristiyan ve Musevi nasıl Bulgarlara teslim edilebilir? Trakyalılar, Bulgar boyunduruğuna düşmektense şehirlerinin yıkıntıları altında yok olmayı tercih etmektedir.”

Osmanlı iddialarını destekler mahiyetteki önemli beyanlardan biri de Fransız yazarı Mösyö Verrie'ye aittir. Nitekim Mösyö Verrie, Fransa siyâsî ricalinden Mösyö P'Abbé'ye hitaben 8 Ağustos 1913 tarihli Edirne'den gönderdiği bir yazıda, Bulgarların, Trakya'da sistematik katliam gerçekleştirdiğini, genç-yaşlı kadınlara tecavüz ettiklerini, haneleri ve camileri ateşe verdiklerini ifade etti. Verrie, bu kötü durumu Hristiyan birinin reddetmesinin güzel olacağını belirterek durumu Mösyö P'Abbé'ye hatırlatmaktadır. Ayrıca Bulgar barbarlığının herkesin gözleri önünde cereyan ettiğini vurguladıktan sonra Edirne'nin Türk olduğunu da ilave etmektedir. Buna göre; “*Edirne Türk'tür; Türkije'de kalmalıdır.*”⁵²

Alman Heyeti'nin Trakya Seyahati Gözlemleri

Osmanlı hükûmetinin Doğu Trakya'da Türklerin “katliam” yaptıkları yönündeki Bulgar iddialarına verdiği cevaplardan biri, ecnebî gazetecileri Trakya'ya davet ederek yerinde araştırmalar yapmalarını talep etmek oldu. İlaveten hükûmet, bütün muhabirlere gerekli kolaylığın sağlanacağını hatta

⁵⁰ “Mezalim Listeleri”, *Tanin*, 2 Ağustos 1329/15 Ağustos 1913, Nr: 1692, s. 3; “Mezalim Listeleri”, *Tanin*, 3 Ağustos 1329/16 Ağustos 1913, Nr: 1693, s. 5; “Mezalim Listeleri”, *Tanin*, 4 Ağustos 1329/17 Ağustos 1913, Nr: 1694, s. 3; “Mezalim Listeleri”, *Tanin*, 5 Ağustos 1329/18 Ağustos 1913, Nr: 1695, s. 2; “Mezalim Listeleri”, *Tanin*, 6 Ağustos 1329/19 Ağustos 1913, Nr: 1696, s. 3; “Mezalim Listeleri”, *Tanin*, 7 Ağustos 1329/20 Ağustos 1913, Nr: 1697, s. 3; Fransa Sefareti Başkatibi tarafından da Bulgar zulmü hakkında bir tahkikatta bulunmuştur. Bk. “Bulgar Mezalimi Hakkında”, *Tanin*, 7 Temmuz 1329/20 Temmuz 1913, Nr. 1667, s. 2. (18 Temmuz, Atina kaynaklı bir haber).

⁵¹ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 71.

⁵² *BOA., HSDHADB.*, 2-55, 8 Août 1913.

Edirne'ye kadar olan tren biletlerinin dahi Osmanlı tarafından karşılanacağı taahhüdünde bulundu.⁵³ Böylelikle de ecnebî muhabirlerin Trakya gözlemleri neticesi olarak Bulgar vahşetinin bütün dünyaya duyurulması amaçlandı.⁵⁴ Örneğin *Le Journal Politique et Littéraire* ve *Radical* gazeteleri muhabiri Mösyö Mera, kâtabi ile birlikte 1913 Ağustos'u sonlarında Edirne Vilayeti dâhilinde bir seyahat planladı ve Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Mösyö Bompard seyahat süresince gerekli kolaylığın sağlanmasını Osmanlı idaresinden talep etti. Bu talep üzerine Dâhiliye Nezareti hem Edirne Vilayetine hem de Onuncu Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Enver Bey'e bir yazı yazarak gerekli kolaylığın sağlanmasını istedi.⁵⁵ Yine *Times* gazetesi muhabiri Mösyö Kennedy'nin de muavini ile Edirne'ye azimet ve orada seyahati gündeme gelince Kennedy ve muavinine kolaylık sağlanması hususunda Dâhiliye Nezaretinden Edirne Vilayetine bir yazı gönderildi.⁵⁶ Bu tür arşiv vesikaları, bölgeye yönelik ziyaretlere dönemin şartlarında olabildiğince yardımcı olduğunun bir göstergesidir.

Bulgar hükûmeti ve gazeteleri ile bazı Yunan gazeteleri, Türklerin Edirne'yi istirdat için giriştikleri harekât esnasında Trakya'da 20 ilâ 50 bin arasında Hristiyan vatandaşın öldürüldüğünü iddia etmekteydiler. Bu ve benzeri mezalim ve katliam iddiaları Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Freiherr von Wangenheim'ı harekete geçirerek iddiaların araştırılması için büyükelçilikte görevli Deniz Üsteğmeni Tschirschky ve Almanya'daki *Kölnische Zeitung* muhabiri Mosel'i bölgeye gidip şahitleri dinlemek ve yerinde inceleme yapmakla görevlendirdi.⁵⁷ Böylelikle Türkler ile Bulgarlar arasındaki karşılıklı iddiaların üçüncü bir ülke tarafından değerlendirilebilmesi imkânı doğmuş oldu.

Büyükelçi Wangenheim'ın talebi doğrultusunda Trakya'ya bir seyahat tertip eden Alman Heyeti, objektif olabilmek ve Türklerin yönlendirmelerine maruz kalmamak için bağımsız hareket etmeye çalıştı. Heyet, Bulgar ve Yunan gazetelerinde iddia edilen katliamların en çok Keşan ve Malkara civarlarında olduğunu da göz önünde bulundurarak araştırmalarını yaklaşık 200 km'lik bir mesafe olan Gelibolu'dan Edirne'ye doğru gerçekleştirmeye karar verdi.⁵⁸

⁵³ PA-AA, R 14275, A 17266, Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim'dan Alman Başbakanı von Bethmann Hollweg'e gönderilen rapor.

⁵⁴ "Bulgarların Tahribatı", *Tanin*, 4 Temmuz 1329/17 Temmuz 1913, Nr. 1664, s. 1.

⁵⁵ BOA., *Dâbiliye, Mütenevvia Evrakı* (DH. MTV.), 24/90, 27 Ağustos 1329.

⁵⁶ BOA., *Dâbiliye, Kalem-i Mahsus Evrakı* (DH. KMS.), 2/3, 10 Teşrinievvel 1329.

⁵⁷ PA-AA, R 14275, A 17266, Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim'dan Alman Başbakanı von Bethmann Hollweg'e gönderilen raporun 20 Ağustos 1913 tarihli üst yazısı.

⁵⁸ PA-AA, R 14275, A 17266, Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim'dan Alman Başbakanı von Bethmann Hollweg'e gönderilen rapor. s. 1, (Ek-2).

Seyahate çıkılmadan önce Türk makamlarından izinler alındı. Dâhiliye Nazırı Talat Bey imzalı izin belgesinde şöyle denilmektedir:⁵⁹

“Bu izin belgesini elinde bulunduran Kölnische Zeitung muhabiri Bay Mösél, uzun yıllardan beri Türklerle olan güzel dostluğuyla tanınmaktadır. Gelibolu’dan Edirne’ye kadar Kırkkilise ve çevresinde serbestçe seyahat edebilir. Arzu ettiği her bölgeyi görmesi hususunda kendisine müsaade verilmiştir. Bu seyahati esnasında polisler ve sivil makamlar tarafından kendisinden hiçbir yardımın esirgenmemesi, kendisine her türlü desteğin sağlanması ve işlerinin kolaylaştırılması rica olunur.”

Talat Bey’in bu izninin yanında askerî makamlar için de Genelkurmay Başkanlığı’ndan izin belgesi alındı. Netice itibarıyla Alman Heyeti, 29 Temmuz 1913 tarihinde “Çar” isimli bir Rus gemisiyle İstanbul’dan hareket etti ve ertesi gün sabah saat 5:00’te Çanakkale’ye ulaştı.⁶⁰ Heyet, ilk olarak buradaki Kolordu Kumandanı Cavit Paşa’yı ziyaret etti. Cavit Paşa, Gelibolu Tümen Kumandanı Albay İhsan Bey ve Keşan Tümen Kumandanı Hasan Paşa’ya hitaben heyetle ilgili bir tavsiye mektubu yazdı. Ayrıca Almanya’nın Çanakkale Konsolosu Bay Christites, heyete kılavuzluk etmesi için Rumca, Türkçe ve Ermenice dillerini iyi bilen bir rehber görevlendirdi. Heyet, aynı gün öğleden sonra saat 17:00’de Gelibolu’ya ulaştı ve Bay Mosel burada Mutasarrıf Cemal Bey’i⁶¹ ziyaret etti ve bu ziyaretin ardından Cemal Bey tarafından seyahat boyunca kendilerine refakat etmek üzere bir subay ve iki jandarma görevlendirildi.⁶²

Gelibolu Mutasarrıfı Cemal Bey, görüşme esnasında, kendi yönetim bölgesinde gerçekleştirdiği inceleme seyahatinde elde ettiği bazı bilgileri Alman Heyeti ile paylaştı. Cemal Bey, Alman Heyeti’ne, Keşan’a bağlı 26 Müslüman köyünden 15’inin, aynı bölgede yer alan 22 Hristiyan köyünden de ikisinin Bulgarlar tarafından tamamen tahrip edildiğini, toplamda Gelibolu’ya bağlı köylerde 3591 evin kullanılamaz hale geldiği bilgisini verdi. Yine Cemal Bey, Bulgar propagandacıları ve komitacılarının merkezi konumunda olan Bulgarköy’ün Türk birlikleri tarafından ateşe verildiğini, burada bulunanların Bulgar ordusuyla beraber gittiklerini aktardı. İlaveten bunların tekrar geri dönerek intikam almak isteyecekleri endişesinin mutasarrıflık tarafından dikkate alındığını ve bu münasebetle 460 kadın ve çocukla birlikte 20 yaşlı adamın Gelibolu’ya getirildiğini, buradan da Anadolu yakasındaki Lapseki’de iskân

⁵⁹ PA-AA, R 14275, A 17266, s. 2.

⁶⁰ PA-AA, R 14275, A 17266, s. 2.

⁶¹ Alman raporunda mutasarrıfın ismi verilmemektedir. Ancak Osmanlı Arşivi’ndeki bir belgeden ilgili tarihte Gelibolu mutasarrıfının Cemal Bey olduğu anlaşılmaktadır; bk. BOA., DH. MTV., 7/66, 7 Ağustos 1329.

⁶² PA-AA, R 14275, A 17266, s. 3.

edildiğini söyledi. Ayrıca Mutasarrıf Bey, Türk birliklerinin bir köyün girişinde bir Bulgar çetesiyle mücadele ettiklerini ve bu esnada biri kadın ve biri de köy kilisesinin rahibi olmak üzere 16 kişinin vurularak hayatından olduğunu nakletti. Mutasarrıf, bu bilgileri paylaştıktan sonra Alman Heyeti'nden, gerçeklerin ortaya çıkarılması için söz konusu bölgede de bir araştırma yapması talebinde bulundu.⁶³ Nitekim Mosel, 5 Ağustos 1913 tarihinde Köln'e çektiği bir telgrafta Gelibolu'da meydana gelen hadiselerle değinmekte ve Bulgarların Gelibolu'ya geldiklerinde buradaki Türklere zulmettiklerini ifade etmektedir.⁶⁴

Alman Heyeti, bazı Ermenilerden Türklerin Hristiyanları katlettiği yönünde “*feci, tüyler ürpertici söylentiler*” duyduğu için ilk olarak “*feci olaylar*” yaşandığı iddia edilen Hristiyan köyü Mahmut'u incelemeye karar verdi ve yapılan ziyarette anlatılanın aksine köyün çok iyi durumda olduğu görüldü. Hatta burada bulunan küçük St. George manastırının da hiç tahrip edilmemiş olduğu tespit edildi. Heyet burada köy sakinleri ile sohbetler gerçekleştirdi. Bu sohbet esnasında askerî harekâtın ilk zamanında burada çoğunluğu tahıl ambarı ve depo olmak üzere 42 evin Türkler tarafından ateşe verildiği ve 14-15 yaşlarında iki çocuğun ölü olarak bulunduğu köylüler tarafından belirtildi. Ancak, köylülerin ifadelerinden anlaşıldığı kadınıyla bu çocukları Bulgarların mı yoksa Türklerin mi öldürdüklerine dahil net bir bilgi elde edilemedi. Çünkü Türkler geldiğinde Bulgarlar çoğu yeri tahrip ederek ve taşkınlık yaparak köyü terk etmişlerdi. Yine Mahmut köyü Hristiyan sakinlerinin belirttiklerine göre, Bulgarlar geri çekilirlerken komşu Türk köylerini tahrip ederek daha önce göçmeyip de burada kalan Türkleri de katlettiler. Mahmut köyü sakinler, sohbet esnasında Türklerin buraya geldikleri ilk anda 42 evi ateşe verdiklerini belirterek daha sonra Hristiyan köylerine ve köylülerine herhangi bir zarar vermediklerini de ilaveten söylediler. Hatta heyetin edindiği bilgiye göre; Karabunar isimli Hristiyan köyündeki manastır da sapa sağlam ayakta idi.⁶⁵

Köylülerin heyete anlattıkları arasında Bulgar ordusunun köylülerin ellerinde bulunan mallara zorla el koyduğu bilgisi de bulunmaktadır. Bu da köylülerin Bulgarlardan ciddi surette rahatsız olduklarını göstermektedir. Nitekim Alman Heyeti tarafından hazırlanan raporda, Hristiyan köylülere “*buraya kimin hâkim olmasını istersiniz...*” diye bir soru yöneltildiği ve köylülerin hep bir ağızdan “*burada Türklerin bulunmalarını isteriz, bir daha Bulgarların gelmemeleri için dua ediyoruz...*” dedikleri aktarılmaktadır.⁶⁶

⁶³ PA-AA, R 14275, A 17266, s. 3-4.

⁶⁴ BOA, HSDHADB., 2-55, 5 Aout 1913.

⁶⁵ PA-AA, R 14275, A 17266, s. 4-6.

⁶⁶ PA-AA, R 14275, A 17266, s. 7; Mosel'in Köln'e 5 Ağustos 1913'te çektiği telgrafta da bölgeyi Türklerin yeniden ele geçirmesinin Hristiyan nüfusu bile memnun ettiği belirtilmektedir. Ayrıca,

Alman Heyeti, Mahmut köyünde bir gün konakladıktan sonra Mutasarrıf Cemal Bey'in kendilerine anlattığı diğer Hristiyan köyü Mavros (Yerlisu) gitmeye karar vererek orada da ahaliyle mülakat gerçekleştirdi. Heyet, köyden rahip ve bazı gençlerin Bulgar çetesiyle birlikte hareket ettiklerini ve Türklerle yapılan bir çatışma esnasında vurularak öldürüldüklerini, kısacası köylülerin söz konusu olayı tıpkı mutasarrıfın anlattığı gibi anlattıklarını nakletmektedir. Heyet, burada bulunan Rum kilisesinin tahrip edildiği ve soyulduğu iddiaları üzerine özellikle kiliseyi görmeye gitti. Heyet, kiliseye girdiği zaman tarihi değeri olan eski masanın, resimlerin, kristal avizenin vb. her şeyin yerli yerinde durduğunu müşahede etti. Nitekim heyetin raporunda, buradaki kilisenin ve evlerin yıkılmış ya da tahrip edilmiş olmadığı, herhangi bir hırsızlık vakasının gerçekleşmemiş olduğu bildirilmektedir. Ayrıca, söz konusu iki Hristiyan köyünde yapılan incelemeler Türklerin bu köylerle ilgili ifadelerinin doğru olduğunu ortaya çıkardı. Nitekim raporda bu hususa vurgu yapılmaktadır.⁶⁷

Heyet, Mavros'tan (Yerlisu) ayrıldıktan sonra yarısı Türklerden diğer yarısı da Ermeni ve Rumlardan oluşan 10 bin nüfuslu Keşan'a geçti. Heyet, güzergâh boyunca karşısına çıkan Rum yerleşim yerlerinde herhangi bir tahribatla karşılaşmadığını da zikretmektedir. Keşan'da ilk olarak askeri karargâha giden Alman Heyeti'ni, Mosel'in eski bir arkadaşı olan Hasan Paşa karşıladı ve yemekten sonra yanlarında kaymakam da bulunduğu halde şehri gezmeye başladılar. Keşan gezisi sonucunda Heyet, Türklerin yaşadıkları bölgelerdeki evlerin temeline kadar yıkıldığını ve neredeyse sağlam hiçbir evin kalmamış olduğunu, cami ve minarelerin tahrip edildiğini müşahede etti. Heyetin raporunda, camilerin ahır olarak kullanıldığı, mihraplarının rastgele boyandığı ve duvarlara küfürlü sözler yazıldığı bilgisine de yer verilmektedir. Verilen bilgilere göre; Keşan'da bulunan manastır da Bulgar askerleri tarafından ahır olarak kullanıldı. Göç etmeyip burada kalan Türkler, Bulgarlar tarafından çok ağır işkencelere tabi tutuldular, Türk mezarları kazılarak tahrip edildi. Bulgar askerleri, 12 yaşından büyük kızları ve kadınları, tecavüz ettikten sonra öldürdüler, 12 yaşından büyük erkekleri de işkenceler yapmak suretiyle katlettiler. Raporda, Deniz Üsteğmeni Tschirschky ve muhabir Mosel, Keşan'ın durumu hakkında tafsilat elde ettikten sonra Hasan Paşa'nın anlatılarını dinlerken "*gördükleri ve duydukları karşısında Hristiyan olduklarından utandıklarını*" da belirtmektedirler.⁶⁸

Mosel, Türklerin Hristiyanlara zulüm yaptıkları iddialarının çok abartı olduğunu ifade etmektedir; bk. *BOA., HSDHADB.*, 2-55, 5 Aouût 1913.

⁶⁷ *PA-AA*, R 14275, A 17266, s. 7-8.

⁶⁸ *PA-AA*, R 14275, A 17266, s. 8-9.

Alman Heyeti, gittiği yerleşim yerlerinde sadece Türk ve Müslümanları dinlemedi; burada yaşayan Hristiyanlarla da mülakatlar yaptı. Buna göre Georgi Karasotti isminde zengin bir tüccarın Bulgarların Hristiyan ahaliye de köle gibi muamele ettiklerini anlattığına raporda yer verilmektedir. Elde edilen bilgiye göre ocak ayına kadar burada bulunan bütün Bulgar askerlerinin işçeleri bir kuruş almadan şehrin Rum ve Ermeni sakinleri tarafından karşılandı. Daha sonra fiyat tespiti yapmak için bir komisyon belirlendi; ancak onların verdiği rakamlar da gerçek değerinin dörtte biri kadar oldu. Bulgarlar, ücretlerin savaştan sonra ödeneceğini taahhüt ederek kendilerine üzerinde fiyat bulunmayan, sadece alınan ürünlerin yazılı olduğu bir makbuz verdiler. Birçok çiftçiye ise yazısını anlamadıkları, üzerinde “*muhteşem Bulgar ordusuna iyi bir vatanperver olarak 10 çuval un bağışladım. Millet olarak şükranlarımızı sunuyoruz...*” gibi farklı ürün ve miktarların belirtildiği belgeler imzalatıldı. Ayrıca kendilerine verilen bu belgeleri makbuz zanneden çiftçiler, komisyona paralarını almak üzere başvurdukları zaman ise gerçeği öğrendiler ve bağış yaptıkları bir şeyin ücretini istedikleri için tartaklanarak komisyon huzurundan kovuldular. Karasotti'nin belirttiğine göre bütün Trakya'da ahaliye verilen makbuzların karşılığı 150 milyon Frangı bulmaktadır.⁶⁹

Keşan şehrinin ileri gelen Rumları, Bulgarların burada buldukları zamanı Alman Heyeti'ne ayrıntılı bir şekilde anlattılar. Heyet de bu anlatılanları rapora ilave etti. Anlatılanlara göre, ilk gelen Bulgar birlikleri 18-60 yaş aralığındaki gönüllü askerlerden oluşmaktadır. Bulgar birliğinin kumandanı önce General Geneff ve sonra General Theodoroff'tur. Şehirde yaşayan Rumlar, Bulgar ordusuna bir kuruş para almadan petrol, odun ve kömür temin etmek zorunda kaldılar. Hatta bazı komutanlar kendilerine kadın getirilmesi talebinde de bulundular. Bulgarlar, buradan geri çekilirken evlerine misafir oldukları kişilerin mobilyalarını ve bir sene önce burada gerçekleşen depremden dolayı evlerin yeniden imarı için Türk hükümeti tarafından gönderilen keresteleri de götürdüler. Söz konusu mobilya ve keresteler arabalarla Sofya'ya nakledildi. Bulgarlar, burada yaşayan Türklerin bütün tahıl ve diğer gıda ürünlerine el koydular. Bu erzaklar ahaliye ait olmasına rağmen onlara Türk hükümetinin malları muamelesi yaptılar ve el koymalarını haklı göstermeye çalıştılar. Bulgar komutanlar, hoşlarına giden evleri askerî hastane ve karargâh gibi yerlere çevirdiler. Alman Heyeti'nin belirttiğine göre, burada ikamet eden Rumlar, Türk ordusunun Keşan'ın istirdadından çok memnun oldular. Keşan'ın Hristiyan sakinleri, Türkleri Bulgarlara bin kez tercih ettiklerini ifade ettiler.⁷⁰ Deniz Üsteğmeni Tschirschky ve muhabir Mosel'in bölgeye gerçekleştirdiği inceleme

⁶⁹ PA-AA, R 14275, A 17266, s. 9-10.

⁷⁰ PA-AA, R 14275, A 17266, s. 11-12.

gezisi Osmanlı makamları tarafından da takip edildi ve zaman zaman İstanbul'a bu gezi hakkında bilgiler aktarıldı. Örneğin Keşan Nokta Kumandanı Binbaşı Tefvik imzalı 2 Ağustos 1913 tarihli Dâhiliye Nezaretine çekilen bir telgrafta, *Kölnische Zeitung* muhabiri Mösyö Levi Mosel'in refikleriyle beraber Keşan'a geldiği ve Bulgarların harabeye çevirdikleri İslam ve Rum hanümanlarının enkazını gördükleri belirtilmektedir.⁷¹

Alman Heyeti, 1 Ağustos'ta sabah saat 05:00'te Keşan'dan ayrılacak Malkara'ya hareket etti. Heyet, güzergahta bulunan ve Türk askerleri tarafından yıkıldığı iddia edilen Bulgarköy'e de uğradı ve orada incelemelerde bulundu. Heyetin raporunda genel itibarıyla Türklerin ele geçirdikleri yerlerde herhangi bir yıkım yapmadıkları ve mezalim uygulamadıkları vurgulanmaktadır. Ancak kendilerine direnen ve Bulgar askerleriyle iş birliği yapan köylerde tahribat yaptıkları görülmektedir. Bu köylerden biri Bulgarköy'dür ve bu köy Bulgarların propaganda merkezi olarak bilinmektedir. O yüzdendir ki devamlı surette Bulgar ordusu tarafında yer aldılar. Türk ordusunun buradan çekilmesiyle birlikte Bulgarköy erkekleri silahlanarak Bulgarlara destek verdiler. Bulgar ordusunun geriye çekilmesiyle de bu erkeklerin çoğu Bulgar ordusuna iştirak etti. Raporda anlatıldığı üzere Türk ordusu Bulgarköy'e girdiğinde ordu içerisindeki bir Arap birliği kumandanı köyün askerler tarafından yağmalanmasına müsaade etti ve erkekler öldürüldü ve kadınlara tecavüz edildi. Bulgarköy'de bulunan 800 evden hepsi tahrip edildi; köydeki evcil hayvanların birçoğu telef oldu. Bulgarköy'deki Kemerli Kilise de dinamitle patlatıldı. Türk hükümeti, Bulgar zulümleri karşısında Hristiyanlara duyulan öfke neticesinde bu köyde yaşayanların zarar görmemesi için geride kalan ahaliyi önce Gelibolu'ya ve orada da Anadolu'ya iskân etti. Rapordaki anlatıya göre Bulgarköy'de yaşanan hadisenin sebebi köylünün Bulgar ordusuna destek vermesidir. Çünkü bu hadisenin benzeri bir hadise vuku bulmamıştır. Nitekim Alman Heyeti de araştırmalar neticesinde Türk askerleri tarafından tamamen tahrip edilen ve yıkılan tek yerleşim yerinin Bulgarköy olduğunu ifade etmektedir.⁷²

Bulgarköy'deki incelemelerden sonra heyet, Trakya civarının en zengin ve verimli yerleşim yerlerinden birisi olan 14 bin nüfuslu Malkara'ya geldi. Buradaki nüfus da tıpkı Keşan'da olduğu gibi yarısı Türklerden ve diğer yarısı da Rum ve Ermenilerden oluşmaktadır. Heyetin raporunda, en çok zarar görmüş olan yer olarak Malkara zikredilmektedir. Raporda, Bulgar ordusunun buraya gelmesiyle birlikte Türklerin buldukları yerleşim bölgelerinin tamamen tahrip edildiği, camilerin ahıra çevrildiği, erkeklerin çoğunun öldürüldüğü ve kadınların ise birkaç hafta boyunca Bulgar askerleri tarafından tecavüze uğrayıp sonra

⁷¹ BOA., DH. MUI., 167/20, 20 Temmuz 1329, (Ek-3).

⁷² PA-AA, R 14275, A 17266, s. 12-13.

öldürüldükleri kayıtlıdır. Raporun devamında bu bilgilerin burada yaşayan Rum din adamlarından alındığı ve yapılan kötülüklerin sadece Bulgar askerleri tarafından yapılmadığı, burada yaşayan bazı Rum ve Ermeni vatandaşların da Bulgarlarla birlikte hareket ettikleri de belirtilmektedir. Rum din adamlarının ifadelerinden, Malkara'nın yağmalanmasında yerleşik Hristiyan ahalinin de yer aldığı anlaşılmaktadır. Raporda Bulgarların, çalınan bütün eşyaları Sofya'ya naklettiği belirtilmekte, Malkara çevresinde 2500 civarında evden oluşan 25 Müslüman köyünün tamamen yakıldığı ve 800 civarında Müslümanın katledildiği bilgisine yer verilmektedir. Malkara'daki Hristiyan ahalinin çoğunun Türk ordusunun ilerleyişi neticesinde geri çekilen Bulgar ordusuyla birlikte bölgeyi terk ettiği ilaveten ifade edilmektedir. Geride kalan Hristiyan halktan 200 kadarının Türk askerlerinin bölgeye gelmesiyle birlikte kızgın olan Müslüman ahali tarafından öldürüldüğü de raporda vurgulanmaktadır. Ayrıca bu esnada Malkara civarında bulunan 30 Hristiyan köyünden 9'unun Türkler tarafından tahrip edildiği heyet tarafından aktarılmaktadır.⁷³

Alman Heyeti, Malkara'da bulunan Rum Katolik Rahibi Calavassi ile de bir mülakat yaparak rahibin “yaşanan hadiseler” üzerine değerlendirmelerini de rapora kaydetti. Buna göre; Malkara'da yaşayan Müslüman ve Hristiyan halk savaştan önce birlikte dostça yaşamaktaydılar. Sonbaharda Bulgar ordusunun şehre girmesiyle birlikte burada yaşayan Rum ve Ermeni gençlerine silahlar dağıtıldı. Bulgar askerleriyle birlikte kendilerine silah verilen Rum ve Ermeniler de Türklerin evlerini yağmalamaya katıldılar. Bulgarların Malkara'ya girmeleri her ne kadar ilk başta Hristiyan ahaliyi memnun etse de zamanla kendileri de Bulgarların birtakım zulümlerine ve yağmalarına maruz kaldılar. Rahibin bildirdiğine göre, Türk ordusunun Malkara'ya yaklaştığı haberini alan Bulgar birlikleri hızlı bir şekilde bölgeyi terk etmeye başladılar. 12 Temmuz Salı günü öğleye doğru Bolayır ve Tekirdağ tarafından yaklaşık 20 bin kişilik Türk ordusu şehre girdi. Türk ordusuyla birlikte, daha önce evlerini terk etmek zorunda kalan Müslümanlar da şehre geldiler. Kendi evlerinin yıkıldığını ve mallarının yağmalandığını gören Müslüman ahali, etraftaki Hristiyanlara saldırmaya başladılar ve saldırılar neticesinde yaklaşık 100 kadar Hristiyan hayatını kaybetti. Ayrıca Türk ordusunun şehre girmesiyle birlikte şehir merkezinde bir yangın çıktı ve 300 dükkânla birlikte 150 ev de küle döndü. Bu kargaşada 15 kişi hayatını kaybetti. Şehirde kısa süreliğine bir kaos meydana gelse de Türk ordusu olaylara müdahale ederek Müslüman halkı yatıştırdı. Bulgar ordusunun bölgede bulunduğu dönemde Türklere ait tarlaların çoğu burada yaşayan Hristiyan ahali tarafından hasat edildi, birçoğu da ya yakıldı ya da mahsul tarlada çürümeye terk

⁷³ PA-AA, R 14275, A 17266, s. 13-14.

edildi. Rahip, Türk hükûmetinin bu konuya bir çözüm getirememesi durumunda bölgede kıtlığın baş göstereceğini de ilaveten ifade etti.⁷⁴

Uzunköprü'ye kadar bütün yolu at sırtında gelen Alman Heyeti, Uzunköprü ile Edirne arasını trenle kat etti. Edirne'ye vasil olunca şehirdeki bütün otel ve misafırhanelerin dolu olması münasebetiyle kendilerini eski bir tanıdıkları olan Alman makinist Bay Spiess misafir etti. Heyetin gözlemleri, Türklerin Edirne'yi geri almalarının Müslümanlar kadar Hristiyanları da sevindirdiği yönündedir. Bununla birlikte Türk hükûmetinin, tahrip olan yerleri derhal tamirata giriştiği ve Enver Bey'in bütün kontrolü elinde bulundurduğu belirtilmektedir. Alman Heyeti, Edirne'de de fırsat buldukça hem Hristiyan hem de Müslüman ahaliyle mülakat yaparak Bulgar mezalimi hakkında burada yaşayanlardan bilgiler kaydettiler. Alman Heyeti tarafından hazırlanan raporda, Edirne'de buldukları dönemde Meriç Nehri üzerinde onlarca Türk ve Rum cesedi görüldüğü ifade edilmektedir. Bir Alman makinisti, Bulgarlar ordusunun Edirne'den çekilirken beraberinde 40 bin civarında esir götürdüğünü belirtmektedir. İlaveten bu esirlerden çoğunun yolda öldüğü ya da öldürüldüğünü, cesetlerinin ise yol kenarlarına atıldığı aktarmaktadır. Nitekim tren güzergâhı boyunca yol kenarlarında hala yüzlerce ceset bulunmaktadır.⁷⁵

Sonuç olarak Tschirschky ve Mosel tarafından gerçekleştirilen seyahat 27 Temmuz'da başladı ve on gün sürdü. Seyahatin akabinde Alman Heyeti İstanbul'a döndü ve Deniz Üsteğmeni Tschirschky, 8 Ağustos 1913'te "Trakya Seyahatimle ilgili olan rapor" başlıklı değerlendirmesini kaleme alarak söz konusu raporu Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim'a sundu. Büyükelçi Wangenheim, harap cami, öldürülen Müslümanlar ve yıkılan evleri gösterir fotoğraflarla da zenginleştirilmiş olan bu raporu 20 Ağustos 1913 tarihinde Almanya Şansölyesi von Bethmann Hollweg'e gönderdi. Raporun üst yazısında Wangenheim, Türkler tarafından yapıldığı iddia edilen intikam eylemlerinin kasti olarak abartıldığını belirtmekte ve şöyle demektedir: "*Türkler tarafından yapıldığı ifade edilen intikam eylemlerinin kasti olarak abartıldığı, ancak Bulgarlar tarafından gerçekleştirildiği bilinen vahşetin bu olayları çok geride bıraktığı seyahati gerçekleştirenler tarafından müşabede edilmiş ve orada yerleşik olan halktan da bu izlenim edinilmiştir.*"⁷⁶

⁷⁴ PA-AA, R 14275, A 17266, s. 15-16.

⁷⁵ PA-AA, R 14275, A 17266, s.18-20.

⁷⁶ PA-AA, R 14275, A 17266, Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim'dan Alman Başbakanı von Bethmann Hollweg'e gönderilen raporun 20 Ağustos 1913 tarihli üst yazısı.

Sonuç

II. Balkan Harbi'nde Osmanlı ordusunun Edirne'nin istirdadı yönünde gerçekleştirdiği harekât başarıyla sonuçlansa da birçok tartışmayı/iddiayı beraberinde getirdi. Bu tartışmanın/iddianın önemli bir boyutu da Doğu Trakya'da “mezalim ve katliam” meselesidir. Bulgar hükûmetinin iddiası Trakya'da Bulgar zulmü değil Türk zulmü gerçekleştiği yönündedir. Osmanlı idaresi ise tam tersi bir iddiayı ortaya koymaktadır. Bu münasebetle iki tarafın birbirini tekzip etmesi anlaşılır bir durum olarak değerlendirilmelidir. Böylesi bir süreçte Osmanlı hükûmetinin Bulgar hükûmeti iddialarının araştırılması ve gerçeklerin ortaya konulması için batılı gazetecileri bölgeye davet ettiği görülmektedir. Ayrıca hükûmet, gazetecilere her türlü kolaylığın sağlayacağını da beyan etmektedir. Bu çerçevede bazı gazeteciler Doğu Trakya'ya seyahat tertip ederek iddiaları incelemeye çalıştılar. Burada değinilmesi gereken önemli seyahatlerden biri de Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim'in isteğiyle söz konusu iddiaları araştırmak üzere elçilikte görevli olan Deniz Üsteğmeni Tschirschky ve *Kölnische Zeitung* (Köln Gazetesi) muhabiri Mosel'den oluşan bir Alman Heyeti'nin seyahatidir.

Heyet, 27 Temmuz 1913'te başlayan on günlük araştırma seyahati boyunca Trakya'daki hem Müslüman hem de Hristiyan yerleşim yerlerini ziyaret ederek buralarda yaşayan ahaliyle mülakatlar yaptı ve iddiaları yerinde inceledi. Seyahat sonunda da 8 Ağustos 1913 tarihinde gözlemlere ve mülakatlara dayanan bir rapor hazırlanarak İstanbul Büyükelçisi Wangenheim'a sunuldu. Rapor, Büyükelçi tarafından 20 Ağustos'ta Almanya Şansölyesi von Bethmann Hollweg'e gönderildi.

Alman Heyeti tarafından gerçekleştirilen seyahat sonucunda hazırlanan raporda, Doğu Trakya'daki Müslüman köylerinin neredeyse tamamının Bulgarlar tarafından tahrip edilerek yakılıp yıkıldığı belirtildi. Buna karşılık tahrip edilmiş olan Hristiyan köylerinin ise çok az sayıda olduğu vurgulandı. Bulgarların Trakya'da binlerce Müslümanı katlettiği, pek çok kadın ve kıza tecavüz edildiği bilgisi de raporda yer aldı. Bulgarların “mezalim ve katliam”ı karşısında Türklerin bazen intikam hissiyle hareket ettikleri görüldü. Bulgarköy'de yaşananlar buna bir örnektir. Nitekim Alman Heyeti'nin raporunda 200 kadar Hristiyan'ın Müslümanlar tarafından öldürüldüğü belirtilmektedir. Ancak aynı raporda Trakya'daki Hristiyan unsurun genel itibariyle Bulgar yerine Osmanlı idaresini tercih ettiğine de yer verilmektedir. Rapordan, Alman Heyeti'nin incelemeleri sonucunda, Doğu Trakya'daki hadiselerin sorumlusu olarak Bulgarların görüldüğü, Bulgar ve Yunan basınındaki iddiaların temelsiz olduğu ve öldürülen Hristiyan sayısının abartıldığı anlaşılmaktadır.

Netice itibariyle mevcut bilgi ve belgelerden özellikle de bahsi geçen Alman Heyeti'nin raporundan “katliam ve mezalim” iddiaları hususunda Bulgar

iddialarının dayanaksız olduğu anlaşılmaktadır. “Katliam ve mezalim” boyutuyla elde edilen görsel malzemeler de Türklerin Edirne’yi istirdadı sürecinde Bulgarların mezalim uyguladıklarını ortaya koyar niteliktedir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Politisches Archiv des Auswärtiges Amtes (PA-AA) (Almanya Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi)

R 14275, A 17372, Almanya’nın Sofya Konsolosluğundan Alman Başbakanı Bethmann Hollweg’e 20 Ağustos 1913’te gönderilen yazının eki.

R 14275, A 19444, Almanya’nın Sofya Konsolosluğundan Alman Başbakanı Bethmann Hollweg’e 23 Ağustos 1913’te gönderilen yazının eki.

R 14275, A 17266, Almanya’nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim’dan Alman Başbakanı von Bethmann Hollweg’e gönderilen rapor.

TC. Cumburbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara Toprak İskân Genel Müdürlüğü (Muhacirin Fonu), İskân, 272-0-0-11, Kutu: 7, Gömlek 1, Sıra: 4.

TC. Cumburbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul Satın Alınan Evrak, Hacı Adil Bey Evrakı (HSDHADB.), 2-55.

Bâbıâli Evrak Odası (BEO.), 4197/314774; 4203/315151; 4208/315551.

Hariciye Nezareti, Siyasî Kısım Evrakı (HR. SYS.) 1974/1; 2916/119; 2916/120; 2916/124; 2916/125; 2916/127; 2916/135; 2916/150; 2917/6.

Dâhiliye, Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUI.), 167/20.

Dâhiliye, Mütenevvia Evrakı (DH. MTV.), 7/66; 24/90.

Dâhiliye, Kalem-i Mahsus Evrakı (DH. KMS.), 2/3.

Sürelî Yayınlar

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD), Yıl 38, Sayı 89, (Kasım 1989), Belge No: 2178; 2181.

Azım

30 Haziran 1329, Nr: 59, s. 1.

İkdam

10 Temmuz 1329, Nr: 5899, s. 3; 23 Temmuz 1329, Nr: 5911, s. 1.

Tanin

25 Haziran 1329, Nr: 1655, s. 5; 30 Haziran 1329, Nr: 1660, s. 1; 4 Temmuz 1329, Nr. 1664, s. 1; 5 Temmuz 1329, Nr. 1665, s. 1; 7 Temmuz 1329, Nr. 1667, s. 2; 8 Temmuz 1329, Nr: 1668, s. 1-2; 9 Temmuz 1329, Nr: 1669, s.

3; 10 Temmuz 1329, Nr: 1670, s. 3-5; 12 Temmuz 1329, Nr: 1671, s. 4; 14 Temmuz 1329, Nr: 1673, s. 3; 15 Temmuz 1329, Nr: 1674, s. 1-2; 16 Temmuz 1329, Nr: 1675, s. 1-3; 17 Temmuz 1329, Nr: 1676, s. 2; 18 Temmuz 1329, Nr: 1677, s. 1; 20 Temmuz 1329, Nr: 1679, s. 1; 21 Temmuz 1329, Nr: 1680, s. 1; 23 Temmuz 1329, Nr: 1682, s. 1-2; 24 Temmuz 1329, Nr: 1683, s. 3; 2 Ağustos 1329, Nr: 1692, s. 3; 3 Ağustos 1329, Nr: 1693, s. 5; 4 Ağustos 1329, Nr: 1694, s. 3; 5 Ağustos 1329, Nr: 1695, s. 2; 6 Ağustos 1329, Nr: 1696, s. 3; 7 Ağustos 1329, Nr: 1697, s. 3.

Tasfir-i Efkâr

8 Temmuz 1329, Nr: 23-822, s. 2.

Nene Freie Presse

19 Temmuz 1913, Nr. 17566, s. 6; 22 Temmuz 1913, Nr. 17569, s. 6; 23 Temmuz 1913, Nr. 17570, s. 3; 26 Temmuz 1913, (Akşam Baskısı), Nr. 17573, s. 2; 1 Ağustos 1913, (Akşam Baskısı), Nr. 17579, s. 2; 2 Ağustos 1913, Nr. 17580, s. 5.

MUHYİDDİN (1329/1913) Dar'ül-harekât Mektupları, *Tanin*, Nr: 1675, (16/29 Temmuz), s. 1.

Kitaplar ve Makaleler

(2013) *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II*, TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul.

(2019) *Carnegie Vakfı Raporu*, yay. haz. Mehmet OKUR, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ALP İlker (1990) *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi 1877-1989*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara.

----- (2018) 1912-1913 Balkan Savaşları'nda Edirne'nin Sükûtu ve Yaşanan Facialar, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt X, Sayı 60, Kış, s. 1-33.

BIYIKLIOĞLU Tevfik (1992) *Trakya'da Millî Mücadele*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

CENGİZER Altay (2014) *Adil Hafızanın İşığında -Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu-*, Doğan Kitap, İstanbul.

ÇETİN Nurten (2022) Edirne Valisi Hacı Adil Bey'in Kaleminden Edirne'den Yunanistan'a Rum Göçü: İddialar ve Cevaplar, *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-*, Sayı 27, Mart, s. 84-104.

----- (2016) Bulgar İşgali Altında Esir Bir Osmanlı Şehri: Edirne", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk*, Ed. Osman KÖSE, Canik Belediyesi Yayınları, Samsun, s. 287-301.

KÖSTÜKLÜ Nuri (2021) Türk Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşı Sırasında Bulgarların Edirne Vilayetinde Yaptıkları Mezalim ve Yerli Rum Halkın Tepkisi, *Yakın Dönem Osmanlı Tarihi Araştırmaları*, Çizgi Kitabevi, Konya, s. 99-117.

HALAÇOĞLU Ahmet (1994) *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

HAYTA Necdet - BİRBUDAK Togay Seçkin (2010) *Balkan Savaşları'nda Edirne*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara.

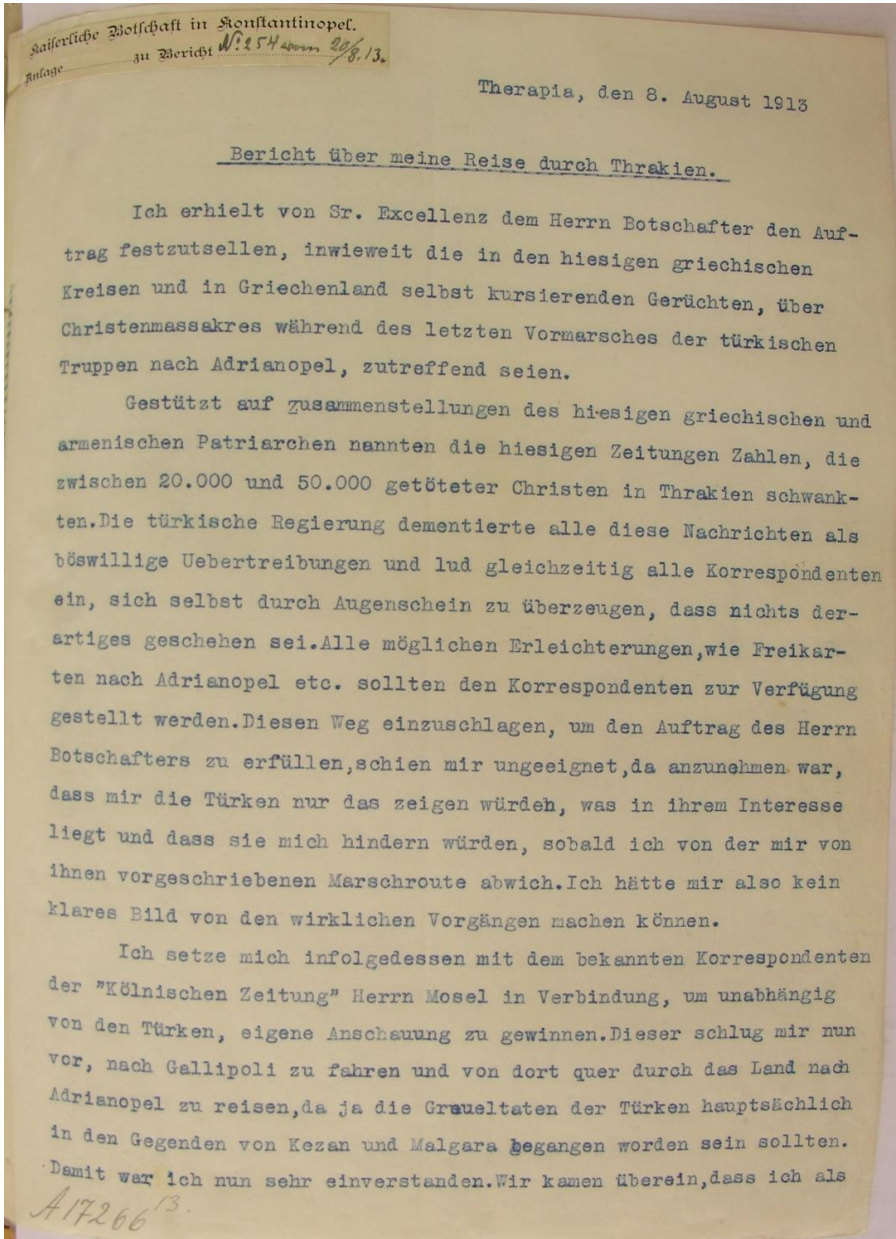
ŞALLI Hakan (2021) *Balkan Savaşlarında Bürokrasi, Basın ve Kamuoyu*, (Doktora Tezi) Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

ŞİMŞİR Bilal N. (2017) *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri, Kırmırlar-Kıyımlar-Göçler (1821-1913)*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Ekler

Ek-1. Bulgarlar tarafından katledilerek Arda Nehri'ne atılmış Müslümanların fotoğrafları. (BOA., BEO., 4203/315151)

Ek-2. Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim tarafından görevlendirilen Deniz Üsteğmeni Tschirschky ve *Kölnische Zeitung* muhabiri Mosel'den oluşan Alman Heyeti'nin 20 sayfalık Trakya Seyahati raporunun ilk sayfası. (PA-AA, R 14275, A 17266, 8 August 1913).

TELEGRAMME تلفرافنامه

دولت علیه عثمانیه تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie دولت تلفرافی معاملاتدن دولتی مسئولیت قبولایتز

[کونه ۱۸]

Retransmission ou Expédition		تکرار کشیده یا سونق		RECEPTION		اخذ	
سرق نومروسی No d'expédit.	کشیده اولتان مرکز Date transmis à	مأمور امضاسی Signature de l'employé	تاریخ	مأمور امضاسی Signature P'employé	تاریخ	مره نومروسی Reçu de N° d'ordre	واسطه مرکزی
	دقیقه ساعت H. M.						

De Pour موددی

N° Mots Date H. M. ساعت دقیقه تاریخ

Voie Ind. Event. صیغی اشارت محتمله طریق

عناوین مستعمله - صورت حریه نظارتیه اولیفته

داخه نظارتیه

کولنیتم جانیوخ غنیه سی محمدی سربولوی منزل شفقتله بیر لاشانه کلیمه ییقلارین
خدیبه زنده جور دکلری اسلام وروم خانانده انفاقه کورمند - عملیات
ایر وکللاه دیم نیشیج جهانر وکلاندر تیر تیر ایدم فیدیه سی تفکاک عدوت
کسکینله وضع بی عارلانه سن نیشیج دیککلری قدره یوسته ایله تقدیم قیلدیم نیشیج

کاشانه نفاذ قیلدیم نیشیج
صیغی

OSMANLI ARŞIVI

DH.MUI

167	20	3
-----	----	---

معمنه احمد ایسان وشرطی
ARJITO PISA & CO - CONSTANTINOPLE

Ek-3. Kölnische Zeitung muhabiri Levi Mosel'in Keşan'da harabeye çevrilmiş olan İslam ve Rum hanelerini gördüğü hakkında bir belge. (BOA., DH. MUI., 167/20, 20 Temmuz 1329).